

**KONRAD
ADENAUER
STIFTUNG**

БЕЗБЕДНОСНИ РИЗИЦИ И ЗАКАНИ - ТРЕТМАН, ФЕНОМЕНОЛОГИЈА И МАПИРАЊЕ -

Марјан Ѓуровски
Марјан Николовски
Саше Герасимоски

БЕЗБЕДНОСНИ РИЗИЦИ И ЗАКАНИ - ТРЕТМАН, ФЕНОМЕНОЛОГИЈА И МАПИРАЊЕ -

проф. д-р Марјан Ѓуровски
проф. д-р Марјан Николовски
проф. д-р Саше Герасимоски

Импресум

Наслов:

БЕЗБЕДНОСНИ РИЗИЦИ И ЗАКАНИ - ТРЕТМАН,
ФЕНОМЕНОЛОГИЈА И МАПИРАЊЕ -

Автори:

проф. д-р Марјан Ѓуровски
проф. д-р Марјан Николовски
проф. д-р Саше Герасимоски

Рецензенти:

проф. д-р Цане Мојаноски
проф. д-р Томе Батковски

Издавач:

Фондација Конрад Аденауер во Република Северна Македонија
Факултет за безбедност - Скопје, Универзитет „Св. Климент Охридски“ - Битола

Координација:

Даниела Поповска
Јоханес Д. Раи

Лектура:

Ивана Коцевска

Компјутерска подготовка и печат:

Винсент графика ДОО Скопје

Тираж:

200 примероци

Публикацијата може бесплатно да се преземе на официјалната интернет-страница на Претставништвото на Фондацијата Конрад Аденауер:

kas.de/nordmazedonien

Напомена:

Ставовите изнесени во публикацијата не се ставови на Претставништвото на Фондацијата Конрад Аденауер, туку се лични гледишта на авторите.

Врз основа на член 110 од Законот за високо образование (Сл.весник на Република Северна Македонија бр.82/18) и Правилникот за организирање на издавачката дејност на Универзитетот „Св. Климент Охридски“ - Битола со Одлука број 08-73/6 од 24.01.2020 година на Наставно-научниот совет на Факултетот за безбедност – Скопје при Универзитетот „Св. Климент Охридски“ - Битола, согласно усвоените рецензиите објавени во Билтенот на Универзитетот, бр.465 од 09.01.2020 година се одобрува издавање на ракописот, односно печатење на публикацијата.

Сите права се заштитени.

ISBN 978-608-4648-51-2

ФОНДАЦИЈА КОНРАД АДЕНАУЕР
УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ - БИТОЛА
ФАКУЛТЕТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ - СКОПЈЕ

БЕЗБЕДНОСНИ РИЗИЦИ И ЗАКАНИ - ТРЕТМАН, ФЕНОМЕНОЛОГИЈА И МАПИРАЊЕ -

проф. д-р Марјан Ѓуровски
проф. д-р Марјан Николовски
проф. д-р Саше Герасимоски

Содржина

Вовед	9
Поим и класификација на ризиците и заканите по безбедноста	12
Перцепции на заканите за безбедноста	15
Современи безбедносни предизвици, ризици и закани	18
Мапирање на безбедносните предизвици, ризици и закани	20
Мигрантски движења	23
Безбедносни аспекти на илегалните движења	24
Насилен екстремизам, радикализам и тероризам	25
Глобални предизвици	26
Глобални феномени во безбедноста	28
Ризици за безбедноста	32
Организиран транснационален криминал	34
Организиран криминал	35
Закани од организираниот криминал	37

Регионална состојба	38
Современ организиран криминал	39
Последици на организираниот криминал по граѓаните и националната безбедност	41
Истражување на безбедносните ризици во Република Северна Македонија	43
Методи и техники на прибирање податоци за истражувањето	46
Методи на анализа на податоците од истражувањето	47
Просторна рамка на истражувањето	47
Меѓусебното влијание на медиумите и општеството	53
Перцепциите на стручната јавност за начинот на препознавање на безбедносните ризици	54
Анализа на карактерот на безбедносните ризици	64
Креирање безбедносни политики	74
Наместо заклучок	75
Користена литература	76

Вовед

Овој ракопис произлегува од пилот проект за истражување од кој се презентирани дел од прелиминарните резултати кои се однесуваат на утврдување на безбедносните ризици со кои денес се соочуваат современото македонско општество и држава.

Ова претставува вовед во градење на модел за подлабоко следење и мапирање на безбедносните ризици и закани од страна на Факултетот за безбедност-Скопје кое авторите имаат за цел да го воспостават. Ракописот дава придонес кон веќе објавените публикации и истражувања на Факултетот за безбедност, меѓу кои Индексот за безбедност 1 и 2 во издание на Фондацијата Конрад Аденауер и Мислењето на граѓаните на безбедноста и безбедносните закани на Република Северна Македонија. Со цел да се зголеми бројот на објавени публикации од безбедноста, ризиците и закани, овој пат се одлучивме да извршиме прелиминарно истражување на безбедносните ризици во Република Северна Македонија: мапирање, етиологија, феноменологија и третман на безбедносни ризици. Инаку досега од страна на Факултетот за безбедност пред четири години е реализирано научно истражување за мислењето на граѓаните за безбедноста и безбедносните закани. Ракописот што е пред вас ќе направи негово дополнување и проверка на дел од безбедносните закани и ризици. Посебна цел на овој ракопис кој е во издание на Фондацијата Конрад Аденауер, е воспоставување методологија која ќе се однесува на појаснување на процесот на мапирање на посебните елементи на ризикот кои се однесуваат на податоци за идентификуваните опасности, изложеноста на потенцијалните елементи на загрозување, податоци за нивната ранливост, како и податоци за капацитетите (ресурсите) на системот за управување со кризи кои може да се употребуваат во функција на превенција и справување со потенцијалните ризици и надминување на предизвиканите последици.

За прв пат во Република Северна Македонија процената на ризиците и заканиите по националната безбедност беше јавно публикувана во Стратегијата за одбрана на Република Северна Македонија од 1998 година. Во овој документ се оперираше со термините опасности и извори на загрозување. Додека во Националната концепција за безбедност и одбрана од 2003 година се употребуваат поимите ризиците и заканиите по националната безбедност. Карактеристично е што до објавувањето на овие стратески документи беа правени процени на заканиите за потребите на одбраната, меѓутоа овие процени не беа изнесувани јавно. Потоа, Република Северна Македонија направи јавна проценка на ризиците и заканиите. Во законот за управување со кризи од 2004 година дадена е дефиниција на „ризиците и опасности“ по националната безбедност и поимот „загрозеност на безбедноста на Републиката“. Подетална проценка на ризиците и заканиите по националната безбедност е направена во Стратескиот одбранбен преглед (СОП) во 2004 година.

Во првиот дел од ракописот ќе се задржиме на подетална анализа и објаснување на ризиците и закани по националната безбедност кои произлегуваат од спроведеното пилот истражување и дел од нив се дефинирани во горе наведените стратешки документи на Република Северна Македонија.

Поаѓајќи од претпоставката дека живееме во ризично општество во кое безбедносните ризици стануваат сè побројни, пофлуидни и поразновидни, во ова истражување користиме современа теоретска основа врзана со проучувањето на современите ризици како општествен и безбедносен проблем, а пред сè, настојваме во контекст на современите општествени услови и поставеност на државата и нејзините безбедносни институции да утврдиме дали се присутни основните карактеристики на безбедносните ризици својствени за глобализираните и постмодерните општества.

Денес живееме во време кога безбедносните ризици доминираат во современиот безбедносен хоризонт, она што недостасува се научноистражувачки резултати кои ќе укажат на опасностите од современите видови ризици и нивната закана по виталните интереси и безбедноста на граѓаните, пред сè. Научните истражувања во областа на безбедносните ризици во Република Северна Македонија се недоволни. Во публикацијата ќе се задржиме на резултатите од спроведеното истражување на стручната јавност на тема „*Безбедносните ризици во Република Северна Македонија*“, на кое претходеше теоретска разработка на различните пристапи во дефинирање на безбедносните ризици. Во истражувањето е опфатена стручната јавност, односно претставници на институциите кои имаат директна надлежност во делот на справување со безбедносните ризици и закани.

Брзиот развој на науката, технологијата, новите светски процеси, облиците на меѓународна соработка воспоставија нови вредности и стандарди. Брзото темпо на промени придонесе меѓународната безбедност (а со тоа и националната безбедност) да се најде на удар на новите типови сериозни закани. Кога зборуваме за опасности и ризиците на новиот милениум, можеме да кажеме дека денес се намалени опасностите кои беа карактеристични за минатиот век, како: воениот ризик, агресијата и сл. Заканите по националната безбедност, по вредностите и интересите, стануваат повеќекратни, покомлексни и помалку предвидливи и доаѓаат од различни правци, што ги прави потешки за анализа и контрола. Државната заедница од секогаш била изложена на загрозувања, со тоа што се менувале облиците и интензитетот на нивното манифестирање. Сериозноста на закани на XXI век е примената на информатичката инфраструктура во разградување на вредностите, тип на закани кои оневозможуваат гарантирање на животот и здравјето на граѓаните, сериозност на загрозување на вредностите и интересите на граѓаните. Заканите во новиот милениум можат да се амортизираат

и да се решаваат само со помош на меѓународно креирана безбедносна политика, врз чии основи се гради и политиката на национална безбедност.¹

Во рамките на безбедносната политика Република Северна Македонија има интенција да обезбеди сигурност и заштита на граѓаните, како од надворешните така и од внатрешните влијанија и закани од најразличен карактер: безбедносен, економски, политички, еколошки, културен и сл. Главната закана по безбедноста се тензиите и антагонизмите кои се резултат на интернетнички конфликти, екстреман национализам, погрешни реформи и економска неефикасност, фреквенција и огромни димензии на природни и/или технолошки катастрофи со големо влијание врз општеството. Покрај слабата економија, политичките, социјалните и етничките состојби во државата, како нови видови опасности би ги споменале: меѓународен тероризам, организиран криминал (трговија со луѓе, оружје, дрога, перење пари, илегална миграција), милитантниот национализам, фундаментализам и сл.

Ваквите видови закани можат директно или индиректно да влијаат врз националната безбедност на државата. Истите ја поткопуваат безбедноста, демократските и економските темели на општеството преку слабеење на државните институции и губење на довербата во владеење на правото.

И покрај обидите институциите навремено да ги детектираат и да се справуваат со потенцијалните опасности по безбедноста на државата, денес државата се соочува со сериозна политичка, економска и безбедносна криза која претендира да го загрози нејзиниот опстанок. Нефункционалноста на институциите се јави како погодно тло за развој на организираниот криминал и корупцијата, како и пад на странските инвестиции и економијата. Ако на тоа се додаде и светската мигрантска криза, која, за жал, има директно влијание на економскиот, политичкиот и безбедносниот систем на Република Северна Македонија, тогаш државните институции постојано да ги следат потенцијалните ризици и истите да ги превенираат преку серија на мерки и активности.

Тргувајќи од тие основи, како и актуелноста на проблематиката со истражување на безбедносните ризици, Факултетот за безбедност како високообразовна научноистражувачка институција, образува кадри чија основна задача е навремено детектирање, превенирање и спречување одредени ризици да не прераснат во закани и загрозувања од пошироки размери. Имајќи го предвид кадровскиот потенцијал, долгогодишното практично искуство, научноистражувачкиот потенцијал, негова основна задача е да ги промислува и да ги истражува општествените феномени, а во тие рамки и безбедносните ризици кои можат да ја загрозат националната безбедност, како и безбедноста во поширокиот регион.

¹ Под политика на национална безбедност се подразбира меѓузависен и сложен систем на мерки, планови и програми кои ги презема РСМ за заштита, зачувување и унапредување на безбедноста на РСМ и на нејзините граѓани, во согласност со политичките, економските, одбранбените, внатрешните, безбедносните, социјалните, еколошките и други ресурси.

Поим и класификација на ризиците и заканите по безбедноста²

Логиката на безбедноста се состои од неколку основни елементи. Тоа се *опасност* (она што загрозува), *референтен објект на безбедност* (она што е загрошено), *субјект на безбедност* (оној што заштитува) и *средствата за безбедност* (начинот на кој се заштитува). Опасноста може да се манифестира во облик на предизвици, ризици или закани. Предизвик е ситуација која го става некого или нешто на проба. Оваа ситуација не мора нужно да биде опасна, туку може да претставува и позитивна можност. На пример, глобализацијата е предизвик што државата, општеството или поединецот го става на проба. Општествата кои не успеале да се вклопат можат да ги дефинираат глобализациските процеси како директна закана. Ризикот е можност на губиток, повреда, создавање на непријатна ситуација или уништување. За разлика од предизвиците, ризикот не може да има позитивно значење. Ризикот се мери со веројатност. На пример, во секое високо технолошко општество постои поголема или помала веројатност, односно ризик, за појавување на технолошки несреќи. Природните катастрофи се исто така вид на ризик кој е невозможно да се елиминира. За нив можеме да се подготвуваме и да управуваме со последиците ако дојде до нив. Заканата општо може да се дефинира како изразита намера да се повреди, уништи или казни. Поимот на закана може да има три конкретни значења (David Baldwin, "Thinking about Threats", The Journal of Conflict Resolution, Vol.15, No.1, 1971, pp. 71-78). Во теоријата на игрите, која што е основа на стратешките студии, заканата е стратешки потег со кој актерот А го најавува спроведувањето на одредени потенцијално штетни активности со цел да го промени однесувањето на актерот Б. Во социјалната психологија, заканата е чувството на Б дека А ќе му нанесе штета. Третата, релациона дефиниција би гласела дека заканата е однос помеѓу А и Б во кој А тежнее да направи Б да се чувствува загрошено и во тоа успева.

Предизвиците, ризиците и заканите на безбедноста можно е да се класифицираат врз основа на голем број критериуми. Според *секторот, предизвиците, ризиците и заканите* (во понатамошниот текст кратенка: ПРЗ) можеме да ги поделиме на војни, политички, социјетални, економски и еколошки. Меѓутоа, мораме да ги поделиме предизвиците, ризиците и заканите и на други начини.

Според *потеклото*, предизвиците, ризиците и заканите на безбедноста можеме да ги поделиме на оние кои потекнуваат внатре во една политичка

² проф. д-р Марјан Ѓуровски, Факултет за безбедност-Скопје

заедница – внатрешни предизвици, ризици и закани, и на оние кои настануваат надвор од неа – надворешни предизвици, ризици и закани.

Теоретски гледано, за спречување на внатрешните предизвици, ризици и закани превентивно е задолжена полицијата, додека за безбедност при загрозување однадвор е задолжена војската. Меѓутоа, за време на сè поинтензивната глобализација, која го доведува во прашање неприкосновеното значење на меѓународните граници и создава област „внатре-надворешен“ (анг. *intermestic*), постојат сè помалку предизвици, ризици и закани кои на овој начин можат да се дефинираат. Традиционалните војни предизвици, ризици и закани се сè помалку. Помеѓу 1993 и 2003 година бројот на вооружени судири е намален за 40%. Од друга страна, организираниот криминал и тероризмот не само што се интензивираат, туку и попримаат растечки традиционален карактер. Границата помеѓу внатрешната и надворешната безбедност е сè потешко да се повлече, а бројот на *внатре-надворешните* прашања се зголемува. Сето тоа доведува до преклопување на безбедносните функции на различните оддели на секторот за безбедност, што се огледува во полицизација на војската и милитаризација на полицијата. Во однос на *изворот*, предизвици, ризици и закани (кратенка во понатамошниот текст: ПРЗ) можат да бидат предизвикани од човечки или природен фактор. Во однос на *носителот*, можеме да разликуваме ПРЗ чии носители се актери и ПРЗ кои произлегуваат од процес. Актерите можат да бидат држави или недржавни актери, како терористички или криминални групи. Меѓутоа, носителите на ПРЗ можат да бидат и процеси. Глобализацијата во одредени средини се доживува како предизвик. Во тој случај актерите, како мултинационалните компании, само посредно се носители на ПРЗ, додека суштината на опасноста доаѓа од самата структура и динамика на глобалниот капитализам. ПРЗ во однос на *трендовите* на одредена епоха често се делат на стари и нови. За време на Студената војна нуклеарната закана била нова, додека конвенционалниот меѓудржавен сукоб бил вид на стара закана.

После Студената војна, меѓудржавниот судир во целост започнал да се сврстува во традиционални закани, додека, пак, конфликтите со низок интензитет, граѓанските војни, тероризмот и друго, добија етикета на нови ПРЗ.

Често во однос на *односот на силите* помеѓу субјектот на безбедноста и носителот на заканата се прави разлика и на асиметрични и симетрични ПРЗ. Асиметричните ПРЗ се оние кои ги користат слабостите на референтниот објект како би нанеле голема штета и со тоа би надоместиле голема разлика во однос на силите.³ ПРЗ, според *времето* кое што е потребно за нивна материјализација,

3 Разликувањето на симетричните од асиметричните закани често се доведува во прашање заради недоволната прецизност на значењето на овие термини. Види: Stephen Blank, Rethinking Asymmetric Threats, The Strategic Studies Institute, 2003. (<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/ssi/asymetry2.pdf>)

можеме да ги поделиме на краткорочни, среднорочни и долгорочни. Во однос на *степенот на интензитетот на штетата*, кои ПРЗ можат да ја предизвикаат, можеме да разликуваме ПРЗ со низок, среден и висок интензитет.

Посебно е интересна класификацијата на закани што ја направиле Дејз и Кеслер во однос на *емпириското и методолошкото знаење*, кое за нив го поседуваат субјектите на безбедноста (Christopher Dasse and Oliver Kessler, "Knowns and Unknowns in the War on Terror: Uncertainty and the Political Construction of Danger", Security Dialogue, Vol. 38, No. 4, December 2007). Дејз и Кеслер разликуваат четири групи на опасности. Во првата група спаѓаат закани, кои на субјектот на безбедноста му се добро познати, како и методологијата, која што е неопходна за да се соберат оперативните податоци за нив. Заради тоа овие опасности тие ги нарекуваат *познати-познати закани* (анг. *known-known threats*). Најдобар пример за овој вид на закана е вооружената агресија однадвор. Државите се релативно добро запознаени со овој вид на закани како и со методите на собирање на податоци за нив. Во втората група на закани спаѓаат оние опасности кои суштински се многу понеизвесни, како што е тероризмот. Иако државите имаат прилично ограничено емпириско знаење за овие закани, тие сепак поседуваат одредени знаења и методи како да управуваат со овие ризици. Со други зборови, земајќи предвид дека се работи за ризик чија што можност за материјализација може да се мери само со степен на веројатност, државите развиваат техники со помош на кои можат оваа веројатност да ја пресметаат и на тој начин да управуваат со овие ризици. Оделот за внатрешна безбедност (анг. *Department of Homeland Security*) разви и систем на предупредување, кој се состои од 5 степени: ниска опасност која се обележува со зелена боја, претпазливост – со плава, зголемен ризик – со жолта, висок ризик – со портокалова и исклучителен ризик – кој се обележува со црвена боја. Овие опасности Дејз и Кеслер ги нарекуваат *познати-непознати ризици* (анг. *known-unknown risks*). Во третата група спаѓаат катастрофи, како цунами, земјотреси или, пак, нуклеарни терористички напади, кои исто како и ризиците не можат да се предвидат, но за кои, што е пострашно, превентивно не е возможно да се соберат доволно информации. Единствен начин нешто сигурно за овие катастрофи да се дознае е *post festum*, односно тогаш кога веќе се случиле. Овие опасности Дејз и Кеслер ги нарекуваат *непознати-непознати катастрофи* (анг. *unknown-unknown disasters*). На крајот, четвртиот вид на опасности се оние за кои постојат сигурни знаења, но тие се игнорираат од страна на доносителот на одлуката. Како пример за овој вид на опасност, кој што тие го нарекуваат *непознато-познато незнаење* (анг. *unknownknown ignorance*), авторите ја земаат војната во Ирак во 2003 година. Наспроти сите предупредувања од страна на здружениот генералштаб на војската на САД, како и на добар дел на безбедносната заедница, политичкото раководство одлучи да ја концептуализира операцијата за ослободување на Ирак како конвенционален конфликт, во кој американските сили ќе однесат брза и убедлива победа.

Перцепции на заканите за безбедноста

Безбедноста, како што пишува Арнолд Волферс, не се однесува само на „отсуство на заканите за присвоените вредности“, туку и на „отсуство на страв дека тие вредности ќе бидат загрозени“ (Arnold Wolfers, 1952)

Потребно е да потсетиме дека и самиот поим безбедност во самиот почеток за време на римската империја имал, пред сè, психолошко значење (лат. *securus*). Субјективното чувство на безбедност, а не некаква објективна состојба, која дури и научно може да се утврди, е факторот кој има предсудно влијание на однесувањето на актерот. Заради што и на кој начин одредени околности се обезбедуваат, односно се третираат како предизвици, ризици и закани за безбедноста?⁴

Анализата на материјалните способности никогаш не е доволна за разбирање зошто нешто се доживува како закана.⁵ Според Стивен Волт, факторите кои пресудно влијаат на степенот на (војна) закана е агрегатната моќ на некоја држава, односно сите ресурси кои ѝ стојат на располагање (територија, популација, економски и технолошки развој итн.), географска близина, офанзивни војни способности и офанзивни намери (Stephen Walt, 1985) Меѓутоа, искуството покажува дека проценката за тоа дали намерите на некоја држава се офанзивни или дефанзивни може да биде прилично проблематична. Токму суштината на безбедносната дилема, тој тешко совладлив проблем во односите помеѓу суверените држави, е во тоа што дефанзивните постапки на една држава во друга се толкуваат како офанзивни постапки. Многу често своите активности се сметаат како изнудени, додека активностите на противникот се толкуваат како однапред промислени зад кои често стои лоша намера.⁶ На перцепцијата на заканите и за нивно спротивставување често влијаат и материјалните способности кои ни стојат на располагање. Како што тоа сликовито го изрече Роберт Кејген: „Човекот кој што е вооружен само со нож може да се смета за мечка што се поткраднува низ шумата – опасност која може да се толерира, поради тоа ловењето на мечката со нож е поризично отколку криењето со надеж дека мечката никогаш нема да нападне. Човекот кој е вооружен со пушка најверојатно ќе направи друга пресметка“

4 За детален преглед на теоријата на безбедноста погледни го поглавјето за Копенхашката школа на студии за безбедност.

5 Прагматичниот пристап кој што се потпира само на анализа на материјалните (војни) способности е неореализам изнесен во Кенет Волц, Теорија на меѓународната политика

6 Во психологијата ова се нарекува „грешка на вчитување злонамерност“. Види: Roderick M. Kramer, "The Sinister Attribution Error: Paranoid cognition and collective distrust in organizations", *Motivation and Emotion*, Vol. 18, No. 2, 1994.

(Robert Keijgen, 2003) Меѓутоа, субјективноста не се однесува само на чувството на нивото на загрозеност, туку како што на тоа предупредува Војин Димитриевиќ, и на самиот избор на референтниот објект на безбедноста. Тој пишува дека елитата секогаш „во прв ред и со најмногу жар ќе ги штити оние вредности кои на класата и групата на кои им припаѓаат им лежат на срце, а ќе ја користат отвореноста на дефиницијата за национална безбедност, со цел своите специфични вредности да ги покаже како национални“ (Dimitrijević, Vojin, 2003). Оној субјект, кој има помалку заштитени вредности, секако, ќе има и посилено чувство во врска со безбедноста.

За разлика од него „за несигурен се чувствува оној субјект што одлучува кој полага многу на неприкосновени вредности и сомничаво гледа на светот кој што го опкружува“ (Dimitrijević, Vojin, 2003).

Како се формира перцепцијата на безбедноста? Според Хансу Гинтеру Брауху таа зависи од погледот на светот што го имаат аналитичарите и носителите на одлуки (Види пошироко: Hans Gunter Brauch, "Threats, Challenges, Vulnerabilities and Risks in Environmental and Human Security", Source, No. 1/2005, United Nations University. <http://www.ehs.unu.edu/file.php?id=603>). Погледите на светот можат да бидат *хобсовски*, *гроцијуски* и *кантовски*.⁷ *Хобсовскиот* поглед на светот гледа песимистички со очи на гладијатор. Во вој свет каде што владеат правилата на џунглата, секој секому е потенцијален непријател, а моќта е единствено средство за опстанок. Бидејќи моќта, ресурсите и статусот се ограничени никому не може во потполност да му се верува. Денешниот пријател утре е може да биде непријател. Во хобсовската перспектива односите помеѓу државите се однесуваат на збирот нула (анг. *zero sum game*). Добитокот на една страна, значи и губиток за друга и обратно. *Гроцијускиот* поглед на светот е прагматичен. Опстанокот може да се достигне и преку соработка. Односите помеѓу државите во гроцијуската перспектива можат да бидат со двострана корист. Другите држави не се неминовно непријатели туку во најлошите случаи се ривали, а во најдобрите соработници. Конечно, *кантовскиот* поглед на светот е идеалистичен. Во него сите држави се потенцијални пријатели кои треба заеднички да работат за остварување на универзалните вредности како што се човековите права и почитувањето на меѓународното право.

Перцепирањето на безбедноста може да зависи и од личностите што ги донесуваат одлуките.⁸ Психологот Ерик Ериксон пишувал за тоа како кај

7 Браух оваа поделба ја направил надоврзувајќи се на англиската школа за меѓународни односи. Англискиот философ Томас Хобс, холандскиот правник Хуго Гроцијус и германскиот философ Имануел Кант често се земаат како претставници на овие три школи за меѓунаордни односи: реализам, либерализам и идеализам.

8 За одличен преглед на литературата која се занимава со релевантноста на психологијата за меѓународна безбедност видете James M. Goldgeier, "Psychology and Security", Security Studies, Vol. 6, no. 4, 1997, pp.137-66

луѓето, во зависност од тоа колку внимание и љубов добиле во раното детство, се развива поглемо и помало ниво на основна доверба (eng. *basic trust*) во другиот. Според овој автор основната доверба е предуслов за чувствување на *онтолошка безбедност*. Кога човек има чувство за онтолошка безбедност, субјектот го доживува социалниот поредок како нормален и предвидлив свет над кој поседува конгнитивна контрола. Се создава „заштитна чаура“ која ги исклучува од свеста сите потенцијални ризици и закани кои можат да го загрозат. Доколку нивото на основна доверба е мало, онтолошката безбедност може лесно да биде загрозена, а субјектите го губат чувството за доверба во другите луѓе. Тогаш тие имаат тенденција да ги обземе парализирачки страв од широк спектар на ризици, од надворешниот хаос, промена која може да се случи и да се доживее како што вели Ланг – „внатрешна смрт“. Многу параноични диктатори кои што во се гледале закана за личната или националната безбедност немале среќно детство. На пример Сталин и Садам Хусеин ги имале најсилните татковци кои што ги оставиле кога биле деца. Меѓутоа, среќно детство и родителска љубов каква што уживаал Адолф Хитлер не биле гаранција дека нема да стане параноиден диктатор кој што во се ќе гледа непријател, опасност и закана

Конечно, важно е да се истакне дека зголемувањето на објективната безбедност не мора да доведе до зголемување на субјективното чувство за безбедност. На пример, иако после Студената војна бројот на вооружените конфликти на целата платена почнал драстично да опаѓа, медиумите и стручните лица создале атмосфера во која се раширило мислењето дека се случува токму спротивното. Тоа во голема мера е резултат на фактот дека западното општество се повеќе станува ризично општество кое го колонизирало стравот (Ulrich Beck, 2009). Исто така, може да се случи и спротивното кога зголемувањето на субјективното чувство за безбедност не мора задолжително да доведе до зголемување на објективната безбедност. Владите честопати усвојуваат безбедносни мерки кои за цел имаат исклучиво зголемување на сигурноста и мир кај граѓаните додека во реалноста воопшто не ја намалуваат веројатноста од некаков ризик. Покажувајќи го тоа, на пример, на аеродрмската безбедност Брус Шнајер ваквите мерки, чии што социјални, економски и политички трошоци воглавно се игнорираат, ги нарекува *безбедносен театар* (Bruce Schneier, 2003).

Современи безбедносни предизвици, ризици и закани

Списокот на доминантните безбедносни предизвици, ризици и закани на Запад се менувал во времето и зависел од многубројни фактори од кои најважни се технологијата, психологијата и политиката. Во Средниот век покрај наездата на странски војски и нивните платеници, луѓето најмногу се плашеле од чума, вештерки, инквизиција и од страшниот суд (Žan Delimo, 2003). Дваесеттиот век го нема намалено значењето на традиционалните воени закани за безбедноста, туку напротив ги има поставено на убедливо прво место. Откривањето на нуклеарното наоружување, со чија што помош е можно уништување на целокупниот човечки живот на планетата Земја, за првпат направило сите други закани по безбедноста да делуваат како небитни. Со завршувањето на Студената војна, кога опасноста од нуклеарен холокауст спласнала, светот повторно станал нормален и луѓето повторно почнале да се плашат во мала мера од поголем број работи. Некои од нив постоеле и порано, но не биле во прв план – како што се тероризмот, миграцијата, пандемијата и граѓанските војни; некои закани постоеле и порано, но започнале да се интензивираат – како климатските промени; а некои, како кибернетските закани – за првпат се појавиле во историјата благодарение на новите технологии.

Државите обично се трудат да ги потпишат своите безбедносни предизвици, ризици и закани во официјалните документи како што се стратегија за национална безбедност, стратегија за одбрана и др. Во овие документи исто така се наведува и листата на вредности односно референтните објекти на безбедноста како и стратегиите за нивна заштита. Сè до осумдесеттите години на минатиот век овие документи биле со доверлива природа.⁹ Во САД од 1987 год. до денес, Стратегијата за национална безбедност е јавен документ кој до сега е ревидиран 11 пати (1988, 1989, 1990, 1991, 1993, 1994, 1996, 1997, 2000, 2002 и 2006 год.). Документот од 2006 год. започнува со реченицата:

„Америка е во војна. Ова е воена национална стратегија за безбедност која подразбира сериозни предизвици со кои се соочуваме – пораст на тероризмот кој поттикнува агресивна идеологија на омраза и убиства, која на американскиот народ во потполност му беше прикажана на 11 септември 2001 година“ (White House, The National Security Strategy of the United States of America, Washington, 2006). Дали овој документ ги идентификува главните предизвици

9 Уште класичниот кинески воен стратег од 6 век. П.н.е. Сун – Цу предупредувал дека откривањето на стратегијата на непријателите е непрепорачливо бидејќи така се губи способноста на изненадување. Види Sun Cu, Umeće ratovanja, Global book, Novi Sad, 1995

со кои што САД се соочува како што се: тероризмот, тиранијата, раширувањето на оружје за масовно уништување, регионалните конфликти како и сет закани кои произлегуваат од процесот на глобализација како што се пандемијата, незаконската трговија и климатските промени. Од другата страна на Атланскиот океан, главниот американски сојузник Европа своите стратешки опкружувања ги доживува доста поинаку. Европската стратегија за безбедност од 2003 година (прв документ од овој тип на ниво на ЕУ) започнува со дијаметрално спротивна оценка:

Европа никогаш не била толку напредна, толку безбедна, ниту толку слободна. Насилствата од првата половина на 20-от век отстапиле место на мирот и стабилноста, без преседан во европската историја.

За разлика од Америка, која, покрај сè, светот го доживува Хобсовски како гладијаторска арена, џунгла во која демнеат мноштво опасни непријатели, Европа водена од Кантовските идеали се преселила во „постмодерен рај“. Поради овие разлики во перцепцирањето Роберт Кејген иронично напишал дека Америка и Европа живеат на две различни планети: Америка на Марс, а Европа на Венера.¹³⁸ Заради овие разлики во разбирањето на стратешкото опкружување. Меѓутоа, кога на страна ќе се стави разликата во *Weltanschauung* што се однесува на перцепцијата бргу се воочува дека САД и Европа не живеат во така драстично различни светови. Така, Европската стратегија за безбедност наведува пет основни закани за безбедноста на ЕУ. Тоа се: тероризмот, пролиферација на оружје за масовно уништување, регионални конфликти, неуспешни држави и организиран криминал.¹⁰

10 Bezbedna evropa u boljem svetu: evropska strategija bezbednosti, ISAC fond, Beograd, 2006. На овој список во извештајот за имплементација од 2008 год. се додадени пиратеријата и енергетската безбедност

Мапирање на безбедносните предизвици, ризици и закани

Во ризици и опасности по безбедноста на Република Северна Македонија спаѓаат: Можните манифестации на екстреман национализам, расна и верска нетрпеливост; Облиците и активностите сврзани со меѓународниот тероризам, организираниот криминал, нелегална миграција, нелегалната трговија со дрога, оружје, луѓе, стратегиските и материјалните за двојна употреба како и последиците од употребата на средствата за масовно уништување; Поседувањето на големи количини илегално оружје; Транзиционите проблеми како што се: корупцијата, урбаниот тероризам, тешкиот криминал, вклучувајќи уцени, рекетирање, убиства и напади врз сопственоста на граѓите, економскиот криминал, даночната евазија, недоизграденоста на институциите на демократскиот систем, проблемите во функционирање на судството, социјалните проблеми и невработеноста; Активностите на странските специјални служби насочени кон влошување на безбедносната состојба, со тоа и забавување на демократските и интегративните процеси, особено на оние кон НАТО и ЕУ; Последиците од судир на интереси за користење на изворите и патиштата на стратегиските енергенци, како и попречување и блокирање на нивниот извоз во Република Северна Македонија; Елементарните и други непогоди, техничко – технолошките катастрофи, заразните заболувања на луѓето и животните предизвикани од домашни и/или надворешни чинители; Компјутерскиот криминал, пиратството и злоупотребата на информатичката технологија особено во делот на личните податоци на граѓаните, деловната, службената и државната тајна и деградација и уништувањето на животната средина (Мојаноски Цане, Димовски Злате, Ѓуровски Марјан, Илијевски Ице, 2015).

На овој список може да се додаде и несоодветниот систем на средно и високо образование, кој продуцира кадри што не се соодветни за стопанството, а структурата на високошколските институции не нуди кадровски профили со соодветен степен на подготвеност и потребите на компаниите и институциите. Тој систем произведува висококвалификувани кадри (со формални обележја) кои се јавуваат како „темпирана социјална бомба“ на пазарот на трудот.

Стратешката константа на Република Северна Македонија од нејзиното осамостојување е членството во НАТО и ЕУ, во функција на натамошно подобрување и консолидирање на безбедноста и минимизирање на заканиите и ризиците. Со решавањето на спорот со Грција (Договорот од Преспа) и со претходно потпишаниот Договор за пријателство, добрососедство и соработка со Бугарија,

РСМ ги затвори, на политички план, отворените билатерални спорови со соседите. Со тоа се создадоа услови за деблокирање на евроатлантските интеграции на Република Северна Македонија, се заокружи и процесот на признавање на македонската државност, се постави нова рамка во градењето и развојот на меѓусоседските односи и се отворија нови перспективи за инфраструктурно, енергетско, економско и културно интегрирање. Земјата се позиционира како дел од НАТО и ЕУ сферите, а на регионален и меѓународен план како конструктивен партнер во решавањето на отворените спорови со соседите, придонесувајќи за намалување на тензиите и стабилизација на регионот. Членството во НАТО ќе ја направи државата посилен безбедносен партнер, зајакнувајќи ја соработката по прашањето за миграција, борбата против тероризмот и верскиот радикализам. Останатите држави од непосредното опкружување веќе се членки или аспиранти за асоцирање во Алијансата или Унијата, што има големо влијание врз националната безбедност на РСМ. Регионалната соработка и соседските односи позитивно влијаат врз безбедноста во регионот. Сепак, Западен Балкан и понатаму се соочува со отворени политичко-историски теми кои имаат потенцијал да предизвикаат нестабилност. Судирот на интереси на големите сили влијае на меѓународно, регионално и национално ниво, со капацитет да предизвика нестабилност, кризи и загрозување на безбедноста на РСМ. Од посебен интерес се процесите во регионот кои се карактеризираат со политичка нестабилност, перманентна предизборна кампања, силен популизам, граѓанско и социјалното незадоволство, верска и етничка нетрпеливост, засилена националистичка реторика и заладување на билатералните односи.

Наспроти тоа, на глобален и на регионален план се случуваат динамични промени и редистрибуција на моќта. ЕУ, во пресрет на изборите, е соочена со финализација на проектот Брегзит, со јакнење на десничарските и популистички движења во земјите членки, кои значајно можат да ѝ го променат политичкиот профил на среден и долг рок. Дополнителен предизвик се и безбедносните импликации, директно произлезени од мигрантската криза, а се однесуваат на радикалната промена на конфесионално-културната мапа на Европа, но и на конкретни загрозувања, како што се тероризмот и верскиот радикализам.

Конфликтите на Блискиот Исток (Ирак, Сирија), Јужна Азија (Авганистан) и во Северна Африка (Либија), имаат посредно влијание врз безбедносната состојба преку борците-повратници, како и преку транзит на мигранти и екстремисти. РСМ е ранлива на субверзивни дејствија на државни и недржавни актери. Најголема закана по суверенитетот и територијалниот интегритет на државата е провоцирањето на меѓуетничките односи со фингирање конфликтни ситуации. Ризикот од ескалација на меѓуетнички несогласувања во земјата е во директна меѓузависност од способноста на државата да ги надмине внатрешните конфликти и да одговори на надворешните деструктивни влијанија.

Загрозувањето на безбедноста на Републиката, ризикот од директна закана со конвенционални методи врз независноста, суверенитетот и територијалниот интегритет и унитарниот карактер на РСМ од непосредното опкружување е на ниско ниво. Погolem е ризикот од недржавни актери, кои самостојно или поттикнати и посредно поддржани од државни актери, ќе создаваат шанси за остварување политички цели. Република Северна Македонија останува ранлива на планирани (нарачани) вооружени инциденти кои би имале за цел да испровоцираат поголемо ангажирање на безбедносните сили на РСМ. Иако такви групи може да бидат различно структурирани (криминалци, платеници, терористи, борци повратници, екстремисти, бунтовници), нивната мотивација ќе биде лукративна, додека идеологијата ќе се користи само како политичка алатка. Доколку вакви инциденти не бидат брзо и ефикасно сузбиени, ќе се зголеми ризикот од ескалација во криза со повисок интензитет каде идеолошката алатка би станала примарна. Најопасно сценарио е преминување на линијата на заемна толеранција и разгорување на вооружен етнички конфликт.

Поради трајната определба за евроатлантска интеграција, Република Северна Македонија е една од оперативните таргети во рамките на судирот на интересите на големите сили, во контекст на проширувањето на НАТО. При промената на власта, за време на политичката имплементација на Договорот од Преспа, а особено во периодот на референдумот, Република Северна Македонија беше цел на хибридни закани преку агресивно ширењето дезинформации. Беше реализирана информациска операција со користење пропаганда, лажни вести, спинови, провокации, дезинформации и креирање перцепција на криза и опасност. Целта беше да се постигне ефективно влијание врз свеста на граѓаните, со експлоатација на широк инструментариум активности преку социјалните мрежи, медиумите, НВО, партиски субјекти, верски и други структури, јавните личности, маргиналните групи и сл. Со приближувањето на РСМ кон евроатлантските организации се проценува дека постои опасност од уште поагресивни хибридни активности, со цел предизвикување внатрешна интраетничка и интернетничка поларизација, која лесно може да биде манипулирана за креирање тензии во земјата и изолирани инциденти.

Мигрантски движења

Криминалните криумчарски мрежи се добро структурно-хиерархиски поставени, флексибилни и способни за брзо приспособување, имаат мултинационална структура, и распоредени се во земјите долж рутата. Овозможуваат логистика за транспорт на мигрантите, при тоа користејќи различен „модус операнди“ (патнички, товарни моторни возила, возови, гумени чамци, бродови, глисери, воздушен пат, пеш) зависно од географските, временски, релјефни и безбедносни услови.

Криумчарите кои се од различни националности се јавуваат како организатори за префрлување на мигрантите од Турција преку рутата/рутите, до крајните дестинации во земјите на ЕУ (најчесто Германија). Граѓаните од транзитните земји долж рутата имаат помалку важна улога во криминалните мрежи и главно се вклучени во логистика, односно сместување на мигрантите или нивен транспорт низ рутата/рутите. Задача на криумчарските мрежи е целосна координација на активностите со локалните подизведувачи – прифат на мигрантите во земјата на транзит, обезбедување транспортни средства, изнаоѓање привремени локации за сместување, следење на банкарските трансакции од точка на префрлување до следна точка и др.

Покрај генералните карактеристики, во организациската поставеност на криумчарските групи преовладува етничкиот/верскиот елемент, како специфика во нивното функционирање. Доаѓа до израз главно при организација на патувањето, најпрвин за своите сонародници, а потоа и за останатите, пред сè, заради полесно разбирање на јазикот, доверба при трансакција на парите потребни за патувањето, религиски врски и др.

Безбедносни аспекти на илегалните движења

Најголеми предизвици за земјите долж „Балканската рута“ беа и остануваат и понатаму овие безбедносни ризици:

- › препознавање на ризикот од инфилтрирање терористи меѓу мигрантите;
- › континуиран проток на мигранти долж рутата како резултат на дејствувањето на криумчарските мрежи;
- › поттикнување и интензивирање на постоечките и нови форми на криминално дејствување (фалсификување, изнуди, уцени, кражби, трговија со луѓе, трговија со човечки органи, трговија со деца, проституција, наркотици, оружје и др.);
- › интензивирање интеракција со локални криминогени структури од различни етникуми;
- › проширување и воспоставување нови криумчарски канали;
- › усложнување на безбедносно-финансиската состојба во земјите долж „Источно медитеранската рута“;
- › зголемување на бројот на коруптивни кривични дела и злоупотреба на службената положба, во функција на олеснување на патот на мигрантите.

Насилен екстремизам, радикализам и тероризам

Меѓународниот тероризам е безбедносен проблем и комплексен феномен кој обединува повеќе фактори и претставува закана на глобално ниво. Радикализмот и насилниот екстремизам кои се сродни но не и идентични поими, често се употребуваат како основа на тероризмот и не може да се изолираат. Сите овие компоненти кои го дефинираат тероризмот негативно се манифестираат на безбедноста на национално, регионално и глобално ниво.

Тероризмот мошне брзо го менува карактерот, но и своите цели кои се многу конкретни, јасни и имаат глобални димензии. Современиот тероризам драматично е отсликан со нападот на 11 септември 2001 г. и денес претставува еден од клучните безбедносни проблеми и предизвици на глобалното општество, чии сè почести, разорни и смртоносни акти јасно ја истакнуваат неговата доминација над другите облици на загрозување на безбедноста. Но, корените на тероризмот не треба да се ограничат само на актуелниот исламски екстремизам, кој до 21 век за многумина беше непознат. Оваа општествена појава датира од античко време, на која сè до 21 век не ѝ е посветено големо внимание. Европските земји долго ги занемаруваа сознанијата за случувањата на Блискиот Исток. Имено, нивото на закана во Европа се зголеми во 2011 година, по тнр „Арапска пролет“. Централната закана за Европа, всушност, започна од она што се нарекува „Ал Каеда“ и тнр. домашен тероризам.

Една од најголемите разлики меѓу современиот тероризам од претходните два века и овој денешниот (глобален) е фактот дека не е само милитантна стратегија која тежи кон остварување политички цели, туку во некои земји е и легитимна политичка организација (на пр., Муслиманско братство, палестински Хамас, либански Хезболах, Ирска републиканска армија, Курдски екстремисти во Ирак, Турција и сл.), кои покрај терористичките имаат и свои политички ограници. За разлика од други терористички групи, овие организации се потпираат на масовна поддршка на своите избирачи и на постојан извор на регрути. На тој начин легитимно се финансираат по пат на бизнис-инвестиции и различни видови донации и спонзорства. Во секој случај поголемиот дел на терористички организации денес се финансираат по илегален пат, како што се перење пари, транспорт и продажба на дрога, кредитни измами и др. Парадоксално е при нивното основање, особено во тек на регрутирање на симпатизери, овие организации себеси да се означуваат како идеалисти, за по одредено време, поради потреба од финансирање и одржување, да доаѓаат во директна спрега со организираниот криминал.

Глобални предизвици

За да може да се зборува за причините и манифестациите кои го детерминираат тероризмот како глобален феномен, треба прво да се опише општиот поим за глобализација и поврзаноста со тероризмот кој се состои од три главни процеси и тоа: прво, актуелната модерна глобализација која доведе до драматичен пораст на економската и општествената нееднаквост, како во рамки на самите држави така и на меѓународно ниво; второ, влијанието на глобализацијата кое го почувствуваа оние кои од неа имаат најмалку корист, и трето, додека актуелната скала на глобализацијата е скромна, освен можеби во еден главно мал број држави во Европа, нејзиното политичко и културно влијание е непропорционално големо. Поради тоа миграцијата е главен проблем во поголемиот број развиени економии на Западот, иако светскиот распоред на луѓето кои не живеат во земјата во која се родени не е поголем од 3 %.

Причините и условите за појава на меѓународниот тероризам, религиозниот радикализам и насилниот екстремизам се општо специфични и разновидни за одредени региони и земји, времиња и околности во кои се манифестираат. Како позначајни фактори, односно причини за појава на експанзија на овие глобални феномени во светски рамки може да ги наведеме: економските, социјалните, религиозно-политичките, идеолошките, високото ниво на корупција, едукацијата, недемократските режими во арапските држави и др.

Економските причини се едни од најважните и се поврзани со најниската граница на сиромаштијата. Во такви услови се користат разновидни начини и средства за искажување незадоволство (демонстрации, непослушност и др. деструктивни начини). Нестабилната и лоша социоекономска состојба, невработеноста, малите примања, ги наведуваат младите во потрага по подобар живот, поради што заминуваат во странство, често ги посетуваат џамиите каде им се вкрстуваат патиштата со радикализирани поединци кои влијаат на нивната ментална трансформација и кои се инспирираат од новата струја и начинот на практикување на исламот. Тука, секако, се присутни и желбата и можноста за придобивање финансиски средства, со кои стекнуваат моќ и сигурност.

Социо-општествените причини најчесто се поврзани со поредокот на една држава и директно зависат од начинот на поставеност на општествените структури и односи меѓу општествените слоеви во регионот или државата. Најчесто врбуваните членови во екстремни и терористички групи и организации потекнуваат од нестабилни економски семејства, поединци кои се сметаат за

запоставени или маргинализирани во општеството и лесно се придобиваат за какви било цели. Иако типологијата на терористите не може да се одреди, според одредени експерти станува збор за добро образовани личности, идеолози, но констатирано е дека истите само вршат прозелитски дејности (индоктринација, врбување, радикализирање), додека тие што вршат терористички активности потекнуваат од претежно сиромашна социјална средина и не се доволно образовани.

Високо ниво на корупција – екстензивната корупција на владите, продолжениот процес на интеграција во ЕУ стануваат централен дел на незадоволство што многу исламистички лидери го промовираат со цел да се здобијат со локална поддршка и да разгорат антизападни и антивладини чувства меѓу своите следбеници. Недостигот на превентивни мерки против овој радикален пораст може да предизвика религиозниот радикализам да стане една од најголемите закани за безбедноста во регионот.

Религиозните причини се поврзани со поинакви гледишта и верувања, при што се доаѓа до спротивставени интереси. Борба против неверниците, користење на религијата во политички цели, користење на религијата во борба против недемократските режими и сл., религијата овозможува да се премине преку општествено-политичките граници, зголемувајќи го насилството и намалувајќи ги можностите за преговарање.

Идеолошките причини се поврзани со егзистирање на политичките и други видови на размислување и верување со екстремна спротивставеност со општоприфатена идеологија на живеење и работење во државата. Идеолошко-верскиот мотив посебно се развива за време на индоктринацијата и регрутацијата. Вообичаено, фундаменталистите поттикнувачките пораки не ги промовираат отворено во просториите за молење (џамиите), туку пред/и по молитвите, во мали дисперзирани групи и тешко може да се открие и да се докаже нивната вистинска природа. Како и да е, подолготрајни контакти на вакви говори/пораки може да доведат до зголемување на радикализацијата.

Психолошки профил на лицето – чувство на дискриминација, неприспособеност, маргинализираност итн. кои може поединецот да го насочат кон радикализација, незадоволство кон Европа и Западот и приклучување и поврзување со екстремистички/терористички организации. Паралелно, лица (конвертирани во ислам) кои ги споделуваат идеите се подложни на радикализација и имаат чувство дека џихадот е „природна“ опција за муслиманите.

Геополитичките причини се тесно поврзани со националните интереси на државата или одредени малцински групи во одреден географски регион.

Глобални феномени во безбедноста

Деструктивната моќ на тероризмот, религиозниот радикализам и насилниот екстремизам се манифестираат во повеќе форми. Тероризмот се манифестира во конвенционална и неконвенционална форма. Во денешно време конвенционалниот начин преовладува во сите свои форми (самоубиствени напади, активирање експлозивни напади, киднапирања, убиства и сл.). Неконвенционалниот тероризам претставува форма што се карактеризира со политичко насилство без употреба на оружје, многу комплексна и тешко препознатлива форма за безбедносните служби. Составен дел на примена на неконвенционалниот тероризам се: психолошко-пропагандните активности, злоупотребата на разни информации, користењето на социјалните медиуми (Интернетот) за пропагандни цели, но и како алатка за радикализација, финансирање и сл.

Со користењето на вакви форми на терористички закани се предизвикува страв кај населението, поттикнување непослушност, создавање радикални поединци идеолошки мотивирани, од кои подоцна се создаваат терористички групи и организации кои се користат за остварување на политички, идеолошки, религиозни, социјални или економски цели на одредени држави. Ова подоцна доведува повторно до конвенционален тероризам и обиди за рушење на легално избрани секуларни влади кои својата идеологија ја темелат на панарапскиот национализам или нелегално избрани режими и креирање религиозен радикализам и насилен екстремизам кои водат кон тероризам. На стратешко ниво религиозниот радикализам зазема сè поголем замав преку: насилна експанзија/ширење на екстремни религиозни доктрини; погрешно толкување на исламот за да се оправда употребата на насилство; трансформација на терористичките групи/структури; подобрување на соработката меѓу терористичките групи и организирани криминални мрежи; подобрување на способноста на терористичките организации за употребата на Интернет и нови комуникациски технологии; инфилтрирање во исламските верски заедници, и посебна безбедносна дилема – радикализирање уште од предучилишна возраст.

Религиозниот радикализам се манифестира преку нетолерантно и тоталитарно толкување на исламот. Се потпира на една глобална исламска држава и исламски закон (шеријат) како единствен религиозен и политички систем. Крајна цел на религиозните екстремисти е „конечно спојување на џамијата и државата под шеријатски закон“.

Религијата систематски почна да се злоупотребува за да се легитимизира насилството од исламските екстремисти инволвирани во конфликти во странски земји, легитимирајќи го своето насилно однесување со религиозни аргументи. Во нивните напори да го оправдаат насилството, екстремистите користат идеологии, особено религиозни доктрини. Заеднички именител во сите случаи е погрешно толкување на религијата за да се легализира насилството. Тоа доминира во стратешката логика на денешните терористички организации.

Политичката идеологија на овие екстремистички групи е политички ислам. Промоторите на политичкиот ислам веруваат дека тоа е религиозна доктрина со јасни аргументи за политички и општествен поредок во модерниот муслимански свет, добро опремена и со агенда за имплементација. Религиозниот радикализам базично е ориентиран кон потрага и интерпретација по муслиманските корени. Тоа често е ограничено во рамки на муслиманските општества, со внатрешна и неекспанзионистичка природа. Но, во некои случаи може да добие и политички димензии, каде овие радикални идеи се трансформираат во политичка агенда на некои групи со цел – борба за моќ.

Во регионот на Балкан, во изминатиот период се појавија обиди, главно од недржавни актери за употреба на религијата за гео(политички) интереси. Религиозниот радикализам доби силна основа благодарение и на големите финансиски капацитети од исламските земји, кои привлекуваат внимание на серија загрижености (присуство и активности во рамки на пошироката муслиманска заедница, новите верски обичаи непознати од претходно, опасните идеи за политички ислам и сл.).

Влијанието на религијата стана безбедносен предизвик за Балканот поради можноста од ризик за трансформација/поларизација на општеството (подривање на општествените норми и вредности), стигматизација на одредени заедници, создавање антагонизам меѓу различните верски заедници, со можност за манипулација од одредени надворешни фактори за создавање нестабилност во регионот.

Проблемот со религиозниот екстремизам главно е увезен од земјите од Средниот Исток најде плодна почва и се заканува на регионалната стабилност. Од тие причини борбата со религиозниот радикализам е јасна индикација дека соработката и понатаму останува единствениот пат за да се постигнат конкретни резултати. Потребата од стабилен и безбедносен регион стана уште поитна со серијата безбедносни предизвици со кои се соочуваат Балканот и останатите европски земји. Актуелен проблем ќе претставува и барањето на САД за враќање на странските борци кои учествувале во конфликтот во Сирија и Ирак, од причини

што се работи за крајно фанатизирани и опасни лица со воено искуство, кои се закануваат да го пренесат тоа искуство и радикални идеи во своите матични држави, а тоа дополнително ги засилува заканите од религиозен радикализам.

Влијание за ширење на исламскиот радикализам во Европа и извршување на терористички напади од аспект на инспирација и мотивација, покрај социоекономските фактори и военото присуство на Блискиот Исток, се и некои постапки и мерки во/на европските земји кои муслиманите ги сметаат за навредувачки и тенденциозни. Во овој контекст, внимание привлекува десничарскиот екстремизам кој сè повеќе се засилува и е мотивационен фактор за дополнителна радикализација, посебно видлив во Франција, Холандија и Австрија и поделбата и отуѓувањето на муслиманските заедници. Посебно воочлива е радикализацијата во Германија на т.н. „трета генерација емигранти“ кои се со поекстремни погледи, се чувствуваат маргинализирано и се помалку интегрирани во општеството за разлика, на пр., во Холандија. Имено, на тлото на Европа дојде до отворен судир меѓу либералните придобивки на европската демократија и конзервативните ставови на муслиманите кои не ги прифаќаат европските вредности, а настојуваат да ги зачуваат своите. Со тоа се создадоа поволни услови за десните популистички партии кои пропагираат загрозеност на националните, верските и етичките вредности од муслиманските доселеници.

Религиозниот радикализам се манифестира и преку дејствувањето, пред сè, на младите муслимани кои стануваат сè повеќе конзервативни, а нивни главни референтни точки за духовни и интелектуални водачи, покрај имамите, се и кругот на нивните блиски пријатели и семејството. Клучна улога во овој процес во идниот период може да одиграат и жените, мајки-сопруги на актуелни џихадисти во кризните жаришта и борците-повратници, во зајакнување на улогата во индоктринација и едукација на идни генерации џихадисти.

Порастот на религиозниот радикализам во нашата земја и во останатиот дел од Европа и влијанието во верскиот живот/различното толкување на исламот во насока на имплементирање на шеријатот се резултат на: долгогодишната активност и недоволно контролираното присуство и влијание на арапските земји, НВО, радикални субјекти/имами (духовни лидери/школувани во арапските земји), кои на овие простори непречено промовираат радикални идеи речиси повеќе од една деценија, најчесто на верска основа, надополнето со лошата социоекономска положба. Наведените субјекти користејќи го основното право на луѓето за религиска слобода (чија вистинска природа тешко се открива и се докажува) и понатаму непречено работат, а притоа безбедносните служби се ограничени во своите активности. Иако во регионот се спроведоа повеќе успешни акции (се идентификуваа/изолираа и се уапсија одредени имами) и понатаму останува

прашањето за континуитетот на тврдокорната верска доктрина во овие области и начини кои може да се искористат за воспоставување упоришта на поддршка помеѓу помалите заедници во засегнатите земји.

Клучна улога во процесот на радикализација имаат и НВО или ИХО кои досега најчесто се споменуваат во негативен контекст. Ваквите субјекти значително придонесуваат за ширење, канализирање и финансирање на радикализмот. Иако работата на овие субјекти е под мониторинг, сè уште нема соодветни механизми за ограничување на нивното дејствување.

Важна улога во ширење на радикализацијата имаат и радикално контролирани џамии (надвор од контрола на официјалните ИВЗ) и објекти каде се „продуцираат“ милитантни исламисти, кои служат како места за собирање и социјализирање на припадниците на муслиманската заедница.

Фактор за радикализирање се и локалната заедница, семејството и пријателите. Тие го хранат процесот на радикализација, но, од друга страна, може да помогнат и да се сопре истиот (превентивно постапување и дејствување на државата со различни мерки и активности).

Технологијата и нејзините достигнувања, исто така, овозможуваат за промена и напредокот на тероризмот низ годините, во таа насока Интернетот како исклучително значајна алатка за глобалниот тероризам. Терористите и симпатизерите по пат на Интернет ефикасно комуницираат на разни форуми или чат-соби. При тоа, регрутацијата и мотивирањето се доста застапени, а изминатите години пораките на екстремистите и терористите беа широко распространувани на Интернет и ова прашање беше предмет на широки опсервации и дебати.

Поради опасноста која се манифестира од овие феномени се наметнува потребата од поголем ангажман на безбедносните служби, развивање соодветни програми во кои би се вклучиле сите релевантни институции во општеството, во кои приоритет би имале проактивните методи за заштита (контролирање на ситуацијата, наместо да се реагира на неа откако ќе се случи). Спречување на почетните фази на радикализација кај најмладата популација, која сè повеќе стануваат „таргет“ на екстремистите и пропагандно средство.

Ризици за безбедноста

Меѓународниот тероризам, радикалниот радикализам и насилниот екстремизам манифестираат ризик за безбедноста од повеќе аспекти:

- › генералните закани за регионот и понатаму ќе произлегуваат од религиозни екстремни процихадистички структури (поединци или прикриени групи) кои дејствуваат во функција на логистичка или материјална поддршка на глобалното цихадистичко движење и мрежата повратници од конфликтните региони;
- › создавање сè посилни мрежи и нови инфраструктури, регрутирајќи сè побројно членство, кое наводно ќе се стреми кон „вистинскиот ислам“;
- › во Европа сè погласни ќе бидат барања на радикалните исламисти за „право на верска припадност и слобода“, „човекови права и слободи“, ангажирајќи бројни граѓански здруженија во одработување на ваквите агенди. Се очекува да ги активираат сите општествени форми на дејствување во насока на подготовка за полесно прифаќање на нивното постоење како нова реалност во западните земји;
- › радикални исламисти и натаму ќе вршат различни притисоци врз своите сограѓани, умерените муслимани, како и врз немуслиманите, со цел „доброволно“ да ги конвертираат за да ја зголемат својата бројност. Посебно ќе се концентрираат кон бројната мигрантска млада популација која е „лесна цел“ за дополнително радикализирање, а која покрај со економски се соочува и со културолошки проблеми. Нивна целна група ќе бидат и младите од Западот, нудејќи им чувство на припадност и заедништво;
- › верските лидери и учители/проповедници и понатаму ќе бидат промотори на радикалните идеологии, а за да ја одбегнат безбедносната контрола ќе се стремат да го насочуваат своето дејствување притаено со таргетирање одбрани личности подложни за манипулација. Ваквите лица е можно да бидат користени како логистичари, олеснувачи или извршители на идни терористички активности;
- › ризик опстојува и од запоседнување области (креирање екстеритории) во кои ќе се почитуваат и ќе се применуваат строги шеријатски правила во т.н. „слободни зони“ за дејствување каде ќе се практикува радикалниот салафистички начин на живот, а во кои ќе биде оневозможена и отежната контрола од државните институции и локалните служби за безбедност (на пр., БиХ);
- › опасност од интеракција на поедини политички структури и припадници на државни и безбедносни служби во државите од регионот со радикални исламисти. Таквата стратегија е во насока на создавање услови за

подолгорочно етаблирање на радикални структури во државните институции и остварување влијание врз политиките (воведување шеријатско уредување) на државите. На долгорочен план би можело да се очекува исламските радикалисти да ја „приспособат“ верската екстремност и да ја насочат својата активност кон институционално инволвирање и етаблирање во западните демократски системи, преку користење политички форми на дејствување. Иако ваквата опција навидум е неспоива со радикалното толкување на исламот кој ја негира демократијата и како единствена форма на уредување го признава калифатот, сепак, во исламските земји постојат примери за ваков политички ангажман.

На Балканот и натаму исламскиот радикализам ќе остане феномен кој сè повеќе расте и меѓусебно се конектира. Истовремено ќе пронаоѓа модуси за сопствено окрупнување и наметнување врз муслиманската популација, најпрво преку „тивко“ преземање на официјалните тела на ИВЗ сè до оној момент додека не стане „модел за вистинскиот ислам“ кој останатите муслимани треба да го следат, и сето тоа на штета на умерениот ислам. Следствено на ова, реално е да се очекува исламот на Балканот повеќе да не биде ист, нема да биде традиционален. Она што, исто така, не треба да се исклучи е и влијанието на „големите сили“, нивните интереси и обиди за доминација врз Балканот или одредени земји, со што повторно се „подгрева“ верскиот радикализам кој се користи или во дадени околности би се користел за остварување нивни агенди.

Организиран транснационален криминал

Покрај тероризмот и корупцијата, организираниот криминал е најсериозна закана на човештвото. Тој ги загрозува самите темели на демократската власт, затоа што целта му е да воспостави противвласт, како спротивност на цивилното општество и демократската правна држава. Организираниот криминал претставува квалификувана опасност за јавниот ред, општата безбедност за правната држава, слободниот пазар и легалноста во стопанското и финансиското работење. Скоро ниту една држава не е имуна на „оваа закана“. Постојат повеќе облици на организиран криминал. Во поширока смисла, тоа се облици на криминално дејствување кои се одликуваат со постоење криминални организации и организиран пристап во вршење кривични дела заради прибавување противправна имотна корист. Во потесна смисла, тоа се облици на организирано криминално дејствување кај кои се воспоставени врски помеѓу шефови на криминални организации и поединци од структурите на власта. Станува збор за криминални дејствија кои рационално се извршуваат заради профит од нелегални активности, а неговото трајно постоење се одржува со користење сила, закани, контрола на монопол или корумпирање јавни службеници. Примарни елементи на организираниот криминал се: постоење трајни криминални организации, рационално криминално дејствување, стекнување профит како крајна цел на криминалното дејствување и користење сила и закани и прибегнување кон корупција заради реализација на цели и зачувување на имунитетот од примена на правото (законот).

Една од „целите на организираниот криминал“ е и националната безбедност, која припаѓа во т.н. традиционални пристапи на безбедност. Кај овој концепт во фокусот на безбедноста е државата, односно нејзиниот опстанок, виталните вредности (суверенитетот, територијалниот интегритет, политичката независност, опстанокот на државата, националното единство) и државните интереси во надворешната политика.

Современото проширено сфаќање на националната безбедност (сеопфатната интегрална национална безбедност) подразбира и синтеза на безбедноста на граѓаните и безбедноста на државата, но и придонесот на државата кон меѓународната и глобалната безбедност. Под безбедност на граѓаните се подразбира состојбата на личниот (физичкиот, менталниот и здравствениот) интегритет и имотниот (имотноправниот, економскиот и социјалниот) статус на поединецот и неговото семејство.

Организиран криминал

Во структурата на современиот криминал сè повеќе место заземаат кривични дела на организираниот криминал кои имаат транснационален карактер. Заради тоа меѓународната заедница е заинтересирана сите облици на организиран криминал да ги спречи на глобално ниво. Дефинирањето на организираниот криминал претставува прв и веројатно најважен чекор во воспоставување стратегија за негово спречување. Во најширока смисла, организиран криминал подразбира заедничко вршење кривични дела од страна на повеќе лица кои за тоа се договориле меѓусебно. Важен елемент во оваа дефиниција е координираната акција помеѓу повеќе лица. Потесната дефиниција, пак, опфаќа вршење кривични дела во рамките на злосторничка организација (банда, група, злосторничко здружение), која е организирана на хиерархиски принцип, во која заедничка криминална активност остваруваат организатор и најмалку двајца члена на злосторничкото здружение.

Професионалните криминалци сè почесто се организираат во разни групи, банди и слични облици на здружување, во кои меѓусебно соработуваат во процесот на вршење кривични дела, како свое редовно занимање. Во тие рамки тие честопати се поврзуваат со функционери кои се надлежни за примена на законите, што им создава големи предности во однос на други извршители на кривични дела кои немаат такви заштитници. На тој начин, во рамките на професионалниот криминал се развил организираниот криминал, како негов посебен облик.

Криминалните организации можат да се поделат според разни критериуми: според традицијата и должината на траењето, според карактерот и потеклото, според правецот на интерес, според степенот на организираност и интерпретацијата внатре во групата итн.

Кај добро организираниите групи на криминалци кои дејствуваат долги години заедно, дејствувањето врз основа на сопствени норми им овозможува цврста организација со хиерархиски односи и голема оперативност во акциите. На чело на таква организација се наоѓа водач кој управува со акциите и работите.

Со него можат да бидат поврзани две или повеќе такви организации. Сето тоа се одвива на база на цврста дисциплина, послушност и лична лојалност, која доаѓа до израз, до толку, ако групата е цврсто организирана и повеќе интегрирана.

Овие организации се одликуваат со голем акционен радиус на дејствување, голема оперативност и оспособеност за брзо маневрирање и преместување на своите активности на големи и широки пространства, и поради тоа, во толку голема мера се исползува нивната општествена опасност.

Таквите организации се служат со сите средства: подмитување, закани, застрашување, политички врски, само да ги постигнат своите цели и да го осуетат функционирањето на законите. Тие често се договараат меѓусебно и водат координирани акции, но водат и меѓусебни борби, кои понекогаш завршуваат со убиства.

Полето на дејствување е многу широко, така што тоа се појавува во облици на тесна специјализација. Едни се занимаваат со организирање проституција, други со криумчарење опојни дроги, трети со убивање луѓе за пари, четврти со уцени итн. Овој криминал се појавува на места кои овозможуваат можност за стекнување парични приходи. Тоа се криумчарење, проституција, подмитување, коцка и сл. Тука спаѓаат и трговијата со дрога (хероин, кокаин, марихуана), шверцот со оружје, врбувањето платеници, вршењето терористички дејствија и др. Како распространет вид на криминална активност се појавува и организираната кражба на уметнички дела.

Закани од организираниот криминал

Современиот организиран криминал сè повеќе поприма меѓународни димензии, со што стекнува способност од надвор да влијае на безбедноста и стабилноста на државите. Во 21 век тој се одликува со:

- › вмрежување на криминалните групи во националните граници т.н. криминална кооперација;
- › подигнување на активностите од национално на над национално ниво т.н. интернационализација на криминалните активности;
- › воспоставување партнерства помеѓу криминалните групи и мрежи од една земја со такви исти во други земји т.н. интернационализација на криминалната кооперација;
- › создавање транснационални илегални пазари на организираниот криминал т.н. глобализација на криминалните пазари, и
- › сè поголема деструктивност по вредностите на поединците и интересите на поединците, општеството, државата и меѓународната заедница.

Покрај дејствувањето во пошироки географски рамки, забележливо е дека некогашната тесна специјализација за поедини видови злосторства сега е заменета со создавање т.н. криминални корпорации кои претставуваат криминални групации со можности за вршење различни видови кривични дела, т.е. „добивање услуги од најразличен вид илегални активности на едно место“ т.н. „едношалтерски систем“.

Видовите современ организиран криминал се бројни, а помеѓу нив најизразени се: економски и корпоративски криминал, наркомафија, криумчарење оружје, трговија со луѓе, криумчарење мигранти, секс мафија (проституција и порнографија), автомафија, кражба и криумчарење антиквитети и уметнички предмети, коцкарска мафија, урбанистичка и градежна мафија, трансплатациона мафија, бебе мафија, фармакомафија, погребна мафија, фалсификување пари и хартии од вредност, рекет, разбојништво, криминал на воените структури, просветна мафија, друмска мафија, стечајна мафија, царинска мафија, тутунска мафија, нафтена мафија, струјна мафија, губретарска мафија итн. Организираниот криминал е инфилтриран во скоро сите сфери на општествениот живот, па затоа е реално да се очекува „развој на нови криминални бизниси“.

Регионална состојба

Организираниот криминал на просторот на Балкан има долга историја. Неговите припадници на различни начини, денес сè уште на недоволно расветлени начини, учествуваа во разбивање на државните институции во различни делови на поранешна Југославија. Во поедини периоди „подземјето“ дејствуваше во спрега со политичките елити заради рушење на темелите на самата држава. Убиствата на политичките противници, министрите од владата, угледните дисиденти, киднапирањето угледни личности и сличните злосторства, во кои беа вмешани тогаш републичките служби за државна безбедност, го сочинуваа познатиот репертоар на злоупотреба на службената должност во криминални цели со политички мотиви, дејствувајќи заради т.н. патриотизам.

На Балканот, организираниот криминал, преку соработката со политичките елити се утврдува и подобро се поврзува со државните структури, подобрувајќи ги така своите стратешки позиции за во иднина преземајќи контрола над поедини делови на државниот апарат, пред сè, над репресивните структури, со што го трасира патот кон свое трајно политичко и фактичко општествено влијание.

Од аспект на трговија со дрога, Балканот не може да потпадне во т.н. колумбиско сценарио, поради тоа што не е појдовна, туку транзитна област за наркотици кои од Блискиот Исток се пренесуваат кон Европа. Меѓутоа, претставува појдовна точка за марихуаната, која главно се произведува во Албанија и преку балканските земји се транспортира насекаде, а последните години еден дел од јужноамериканскиот кокаин, преку европските пристаништа, сè повеќе завршува на Балканот.

На подрачјето на Балканот се откриени сериозни криминални организации кои се занимаваат и со друг вид криминал (трговија со оружје, убиства, цигари, антиквитети, перење пари), но и со активности во политичкиот, јавниот и медиумскиот живот. Регистрирано е интензивно вложување на нелегално стекнатите средства и нивно трансферирање во недвижен имот, казина, банки (перење пари), кон регионот на Балкан, како и активности за транспорт на кеш со комбиња кон регионот. Регистрирана е поврзаност на криминални кланови со лица од политички и безбедносни структури.

Балканските криминални организации остварениот профит од нелегалните активности настојуваат да го легализираат преку вметнување (перење пари) во редовниот финансиски систем на земјите од Балканот.

Современ организиран криминал

За разлика од некогашниот организиран криминал, чиј примарен мотив беше стекнување профит, денешните криминалци имаат и други аспирации. Финансиската моќ и позициите во политичкиот, стопанскиот и локалниот сектор се користат за вон институционални, вон правни, неетички и други влијанија на државите, односно за стекнување положба и статус во општеството кои не можат да се стекнат со учество во регуларни демократски процеси. Забележлива е врската на организираниот криминал со политичката и економската елита, но и со новите центри на финансиска моќ (т.н. тајкуни), односно со извесни облици на политичкиот, економскиот и еколошкиот криминал. Овие врски се користат за легализирање на нелегално стекнатиот профит, за што се потребни контакти со лица на сите нивоа на власта (влада, министерства, полиција, судство, обвинителство, стопански структури), кои за противуслуга и пари им помагаат на криминалните групи.

Со тоа, јасни се настојувањата на организираниот криминал да се инфилтрира во политичкиот систем на многу земји, што се прави со финансирање предизборни кампањи на некои политички структури, односно со корупција или застрашување на гласачкото тело и политичките фактори. Со ова, економската моќ се трансформира во политичка, а постигнатите политички позиции се користат за зголемување на економската моќ, додека валканиот капитал се легализира и се оплодува.

Забележано е дека организираниот криминал спроведува деструктивна психолошко-пропагандна дејност преку медиумите (радио, телевизија, социјални мрежи), кои на разни начини ги основа и ги финансира и контролира, со што се врши извесен притисок на јавното мислење, на законодавната, извршната и судската власт, на ривалските криминални групи и организации, како и на потенцијалните сведоци.

Организираните криминал посебно е деструктивен по економско-финансиската безбедност на државата. Некои криминални организации поседуваат капитал кој е поголем од националните буџети на повеќе земји. Тоа им овозможува влијание во спречување на транзицијата кон демократија, ограничување на личните права и слободи, водење отворена економија, легални странски инвестиции, ограничување на слободата на избор и слобода на печатот, како и финансиско заканување кон земјите.

Честа е врската на организираниот криминал со тероризмот, иако се застапува тезата дека тероризмот е еден од видовите организиран криминал, но со сигурност може да се констатира дека нивната релација може да биде исклучиво на ниво на поврзаност, а не на ниво на поклопување.

Последици на организираниот криминал по граѓаните и националната безбедност

Негативниот ефект на организираниот криминал се манифестира најмалку преку три димензии:

- › човечка димензија, поврзана со кршење на човековите права и како директни индиректни жртви на организираниот криминал;
- › економска димензија, која се однесува на ефектите на организираниот криминал кои дополнително ги продлабочуваат неповолните чинители на економската транзиција, и
- › безбедносна димензија, која се однесува на загрозување на националната безбедност со забавување на процесот на демократизација на општествата.

На надворешнополитички план, организираниот криминал може индиректно да поттикне дезинтеграција, преку оневозможување и отежнување на интеграција на државата во одредени меѓународни институции и организации, што доведува до воведување одредени облици на санкции и интервенција на меѓународната заедница, поради неспособноста на власта да се спротивстави на организираниот криминал.

На внатрешнополитички план, ефектите на организираниот криминал се исклучително сложени, латентни и претставуваат стратегиски ризик по безбедноста на државата, со што предизвикуваат последици, како:

- › дестабилизација на економијата и легалните пазари;
- › загрозување на функционалноста на одредени државни ресори;
- › вмрежување на организираниот и други видови криминал, а најчесто со политичкиот криминал;
- › инфилтрација на организираниот криминал во политичкиот систем на земјата;
- › економска дестабилизација на земјата заради затајување данок и перење пари;
- › помал прилив на средства во државниот буџет;
- › демографска дестабилизација на земјата, поради деградација на животната средина и нарушување на економската и социјалната сигурност на семејството;
- › зголемување на расизмот и ксенофобијата;
- › зголемување на корупцијата во јавниот сектор;
- › дестабилизација на семејството како основна единица на општеството и др.

Организираниот криминал претставува најголема опасност, која заедно со тероризмот и корупцијата, како сложена појава, е присутна во сите фази на развој на општеството. Истиот го оневозможува развојот на општеството, создава

недоверба на граѓаните кон власта и нејзините органи, ги блокира реформите, прави финансиска штета, го уништува стопанството итн. Поради тоа, против него е неопходно спротивставување со сите расположливи средства на државата и демократското општество. Тоа мора да биде планска, организирана и на реални основи поставена активност, на сите државни органи, со консензус на сите политички актери.

Додека организираниот криминал кон крајот на минатиот век се развиваше и се интернационализираше, безбедносниот систем во многу земји не беше способен адекватно да му одговори. Кога беа формирани специјални служби за борба против организираниот криминал, веќе беа направени непоправливи штети. Поради тоа треба да се продолжи со реформи во безбедносниот сектор. Таквата состојба беше искористена од организираниот криминал да се инфилтрира во сите пори на општествениот живот. Особено деструктивни беа врските остварени со носителите на политичката и економската моќ. Со тоа дојде и до вмрежување на криминалните групи кои дејствуваат на национално ниво и создавање партнерства со криминални групи од други земји, што услови создавање транснационални илегални пазари на организираниот криминал. Една од превентивните мерки во борбата со организираниот криминал е одземање на нелегално стекнатата имотна корист, која има за цел да ги обесмисли мотивите за занимавање со организиран криминал и корупција. Оваа мерка е насочена кон самиот врв на криминалната пирамида.

При тоа мора да се има предвид фактот дека модерните облици на организираниот криминал нераскинливо се поврзани со разни облици на меѓународен криминал, а најчесто со економскиот, финансискиот, како и со илегално производство и трговија на дрога, оружје и други опасни материји, трговија со луѓе, перење пари и финансирање меѓународен тероризам. Во тесна корелација со корупцијата се развиваат и нови, модерни видови организиран криминал, како што се високотехнолошкиот (сајбер криминал) и илегалната трговија со опасен отпад, како едни од најпрофитните и најопасни облици на еколошки криминал.

Истражување на безбедносните ризици во Република Северна Македонија¹¹

Светот денес живее во време на глобализација и постмодерни општествени сфаќања. Развојната динамика не е линеарна и ја карактеризираат многу амбивалентни процеси, од кои, можеби клучниот, се однесува на промената помеѓу безбедноста и слободата како вредности. Имено, општествените околности создаваат амбиент и култура на живеење кои се во потрага по поголема слобода и остварување на личната слобода на луѓето како сеопшта општествена, културна и цивилизациска придобивка. Сепак, сложената мрежа на општествени односи и меѓузависност во ерата на глобализацијата, кои во голема мера придонесоа за пробивот во сферата на слободата, истовремено, доведоа до подеми на безбедноста и потесно, на преокупираноста со безбедносните ризици. Безбедносните ризици денес станаа, ако може така да се каже, основна парадигма на проучување на безбедносните науки. **Прво**, бидејќи живееме во време во кое безбедносните ризици доминираат во теоријата и праксата на ризикот и имаме поместување од неутралното кон негативното (безбедносното) разбирање и дефинирање на современите ризици. **Второ**, бидејќи безбедносните ризици се сè помалку локално детерминирани, сè повеќе се последица на сложените меѓузависни односи на глобализираното општество, сè понепредвидливи, побројни и со сè поголеми можни штетни последици. **Трето**, бидејќи безбедносните ризици се тесно поврзани со безбедносната превенција како основен одговор на новиот обем и структура на карактерот на современите безбедносни ризици. **Четврто**, бидејќи стратегиите и начините на справување, управување и проценување на безбедносните ризици станаа основа на современиот начин на третман на безбедносните ризици. **Петто**, бидејќи очигледно настана промена и во самата структура и видовите безбедносни ризици, во кои почнуваат да доминираат надворешните ризици и изложувачките над самоизложувачките безбедносни ризици.

Република Северна Македонија не е и не може да остане надвор од оваа сложена мрежа на општествени односи во кои се менува карактерот на современите безбедносни ризици. Нужно мора да ги одрази на одреден начин овие тектонски поместувања во безбедносната сфера, а особено во сферата на безбедносните ризици. Токму поради овој факт, но и поради фактот што во Република Северна Македонија недостасуваат овој вид на научно истражување и проучување на безбедносните ризици, се одлучивме да понудиме емпириска евиденција и сознанија на безбедносната наука и пракса врзана со проучувањето и третманот

11 проф.д-р Марјан Николовски, Факултет за безбедност-Скопје

на безбедносните ризици. Во суштина, потребно е да се истражи во која мера и на каков начин влијаат пошироките промени во карактерот, врз обемот, структурата и видот на безбедносните ризици во современото македонско општество. На тој начин би се добила јасна слика за карактерот на современите безбедносни ризици и полесно би се утврдиле најсоодветните пристапи кон безбедносната превенција, справување, управување и проценување на безбедносните ризици од страна на носителите на безбедносните политики во Република Северна Македонија.

Неповолната политичка и безбедносна состојба бара од своја страна длабока анализа и вклучување на сите сегменти од општеството, секој од своја страна да даде свој придонес за навремено детектирање на потенцијалните ризици и закани по безбедноста и да бидат преземени навремени адекватни мерки од страна на надлежните институции, за потенцијалните ризици да бидат спречени и да не прераснат во закани и загрозувања на безбедноста од пошироки размери.

Поаѓајќи од таквите основи, истражувачкиот тим на Факултетот за безбедност во Скопје спроведе научноистражувачки проект со реализирање на емпириско истражување – анкетање на стручната јавност за актуелните ризици и загрозувања на безбедноста на Република Северна Македонија. Со анкетниот прашалник се истражувани мислењата и ставовите на стручната јавност – претставници на безбедносните институции, за прашањата поврзани со безбедносните ризици.

Добиените резултати од анкетањето, и во целост со целокупниот научноистражувачки проект, ќе бидат од полза како за научните работници кои се занимаваат со истражување на безбедноста на Република Северна Македонија, носителите на безбедносната политика и безбедносниот менаџмент на безбедносните институции.

Самиот **анкетен прашалник** содржи неколку групи прашања: биографски податоци, сфаќање – дефинирање на поимот ризик, начини за стекнување на сознанија за ризиците, проценка на загрозеноста на општеството од видовите ризици, т.е. проценка во какво општество живееме во однос на ризиците, наведени се поголем број ризици, при што е побарано од стручната јавност да изврши градација на ризиците кои ја загрозуваат безбедноста, почнувајќи од најзначајните кон помалку значајните, интензитетот на влијание на ризиците врз личната безбедност на граѓаните, како и врз безбедноста на виталните интереси на државата, истражување на причините за актуелните безбедносни ризици во Република Северна Македонија, проценка за квалитетот во креирање и спроведување на безбедносната политика, квалитет во примена на истражувачките постапки во проценка на безбедносните ризици и креирањето на безбедносната стратегија. На крајот од прашалникот се оставени и отворени

прашања за коментари и изнесување одредени ставови на стручната јавност за одредени прашања поврзани со безбедносните ризици, а кои прашања не се опфатени во анкетниот прашалник.

Секако дека значајна улога во детектирањето на опасностите и нудењето на излезни решенија во справувањето со потенцијалните ризици и закани има и науката. Факултетот за безбедност во континуитет презема активности во спроведување на научноистражувачки проекти од областа на безбедноста, на кој начин од свој аспект дава придонес за пласирање на научно-фундирани констатации и предлагање на одредени можни решенија за навремено и соодветно поставување на надлежните безбедносни институции, за последиците од потенцијалните закани да бидат сведени на минимум или во најдобра рака навремено детектирани, превенирани и попречени.

Истражувањето во овој проект се однесува на утврдување на безбедносните ризици со кои денес се соочуваат современото македонско општество и државата. Поаѓајќи од претпоставката дека живееме во ризично општество во кое безбедносните ризици стануваат сè побројни, пофлуидни и поразновидни, во ова истражување користиме современа теоретска основа поврзана со проучувањето на современите ризици како општествен и безбедносен проблем, а пред сè, настојваме во контекст на современите општествени услови и поставеност на државата и нејзините безбедносни институции да утврдиме дали се присутни основните карактеристики на безбедносните ризици својствени за глобализираните и постомодерните општества.

Теоретски, ова истражување се потпира на теоријата за ризичното општество на Улрлих Бек, теоријата за онтолошката безбедност на Ентони Гиденс и теоријата за флуидното живеење и добата на несигурност на Зигмунд Бауман. Методолошката основа на истражувањето е комбинирана, со примена на квалитативна и квантитативна методологија.

Целта на научноистражувачкиот проект е да се добијат валидни научни сознанија за постоење на безбедносните ризици, нивните видови, процесот на справување и управување, како и проценката на безбедносните ризици. Како такви, научните сознанија добиени со овој научноистражувачки проект, ќе бидат од полза како на теоретичарите кои ја проучуваат безбедноста во Република Северна Македонија, носителите на безбедносните политики и безбедносниот менаџмент во безбедносните институции.

Предмет на ова истражување е определување на карактерот на безбедносните ризици во современото македонско општество и држава во контекст на новите промени во карактерот на безбедносните ризици во услови на глобализација и постмодерно општество.

Методи и техники на прибирање податоци за истражувањето

За потребите на истражувањето, како техника на прибирање примарни податоци ќе биде искористен анкетен прашалник со прашања од комбиниран тип, во кој преовладуваат прашања од затворен тип. Примерокот на истражувањето е намерен, со избор на раководители или лица задолжени за управување, анализа и проценка на безбедносни ризици во безбедносните институции од јавната, државната и приватната безбедност во Република Северна Македонија. Со истражувањето е опфатен примерок од 100 испитаници (од јавните, од државните и испитаници од приватните безбедносни институции, како и студенти кои се образуваат во делот на безбедноста).

Анкетниот прашалник се состои и од прашања со кои се идентификуваат безбедносни ризици и да се изврши нивна приоретизација, а, исто така, за мерење на интензитетот на ставовите и мислењата на испитаниците за секој од безбедносните ризици се употребена и петстепенa Ликертова скала. Безбедносни институции кои се опфатени со истражувањето и анкетата се следниве: Министерството за внатрешни работи (Управата за безбедност и контраразузнавање и Бирото за јавна безбедност) од делот на јавните безбедносни институции; Дирекцијата за заштита и спасување, Центарот за управување со кризи, Агенцијата за разузнавање и Кабинетот на Претседателот на Република Северна Македонија; како државни безбедносни институции и Комората за приватно обезбедување и приватните агенции (даватели на услуги на приватно обезбедување) од делот на приватните безбедносни институции. На дел од институциите анкетните прашалници им се доставени по електронски пат со користење посебна компјутерска програма, во одредени институции е пристапено и кон директно контактирање на испитаниците, лично доставување на прашалниците и нивна непосредна реализација.

Покрај анкетниот прашалник, како основна техника за прибирање примарни податоци за истражувањето е применета и анализа на досегашни релевантни истражувања на оваа тема во Република Северна Македонија и странство. Овие секундарни податоци се компаративно анализирани заедно со примарните и ќе помогнат во објаснувањето и толкувањето на резултатите од вкупното истражување.

Методи на анализа на податоците од истражувањето

После прибирањето на податоците, извршено е нивно средување и класифицирање, преку изработка на кодна книга за одговорите на анкетниот прашалник и средување на отворените прашања од анкетниот прашалник со примена на контекстуалниот метод (средувања на прашањата во групи на одговори по сличност). Иако примарна варијабла во примерокот на анкетниот прашалник е стручноста и компетентноста на лицата од безбедносните институции, не помалку важни се прашањата од анкетниот прашалник кои се анализирани според неколку други варијабли и тоа: пол, возраст, место на живеење, образование, вероисповед, национална припадност и работен статус. После средувањето и класифицирањето на добиените податоци, пристапено е кон примена на биваријантна статистичка анализа. Применети се методи на статистичка анализа во функција на утврдување на интензитетот на значајност на врските помеѓу варијаблите во хипотезите. На тој начин, со примена на ваквата анализа е извршена и верификација на хипотезите на истражувањето, односно нивно потврдување или отфрлање. Истражувањето се спроведе и со материјална и техничка поддршка од Факултетот за безбедност и Фондацијата Конрад Аденауер. По спроведеното истражување, податоците се обработени во софтверски пакет Excel. Статистичките пресметки на истражувањето се извршени од страна на истражувачкиот тим, со користење софтверски статистички пакет SPSS.

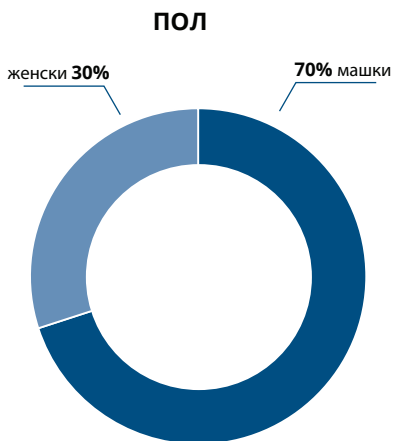
Просторна рамка на истражувањето

Истражувањето е спроведено на територијата на Република Северна Македонија, а со оглед на фактот дека седиштата на повеќето безбедносни институции (пред сè, на безбедносните институции од јавната и државната безбедност) е во Скопје, најголем дел од истражувањето е спроведено во Скопје, со исклучок на делот од безбедносните институции од приватната безбедност (агенциите за приватно обезбедување), кои се распределени на целата територија на Република Северна Македонија.

Во истражувањето е опфатен примерок од 100 испитаници – лица кои работат во безбедносните институции, како и припадници на приватниот безбедносен сектор од повеќе градови на Република Северна Македонија, невработени дипломирани од област на безбедност, студенти кои студираат на високообразовни институции од областа на безбедноста.

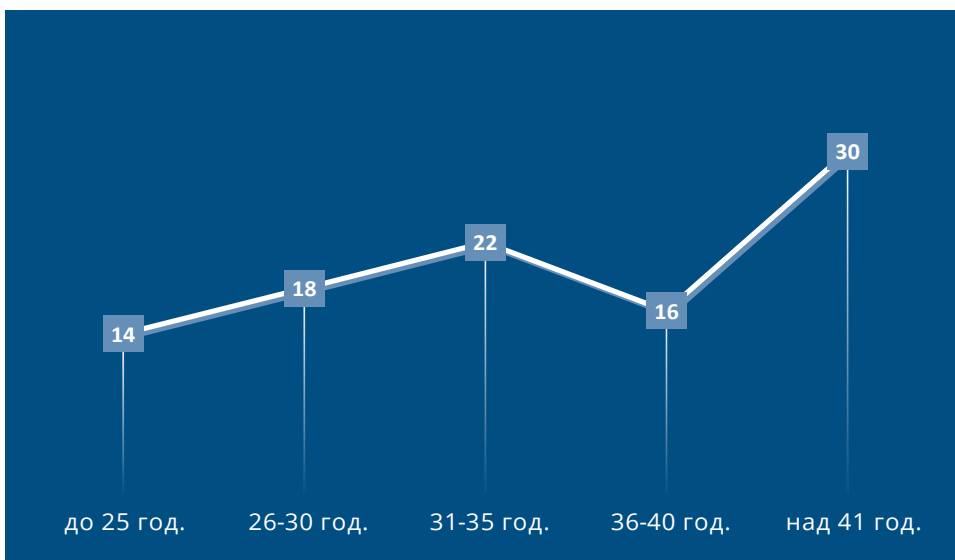
Според половата застапеност, од вкупно 100 анкетирани 70 % биле од машки пол, додека 30% од женски пол. Во наредниот дел ќе биде даден графички приказ на половата застапеност на испитаниците.

Графикон бр. 1 Испитаници според пол

Според возраста, извршена е градација на испитаниците во неколку групи и тоа: прва група испитаници до 25 години – 14, втора група од 26 до 30 години – 18, трета група од 31 до 35 години – 22, четврта група од 36 до 40 години – 16 и петта група над 41 година – 30. Графичкиот приказ на испитаниците според возраста изгледа вака:

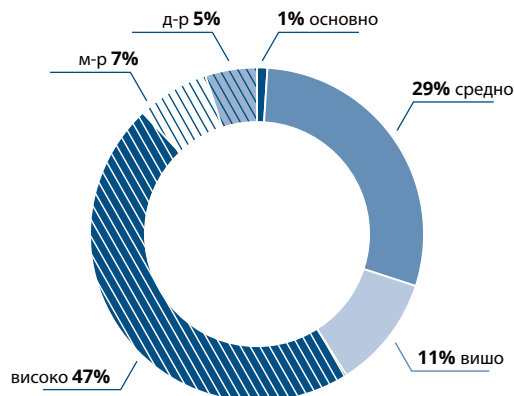
Графикон бр. 2 Графички приказ на испитаници според возраст

Од графиконот може да се забележи дека 1/3 од испитаниците се повозрасни, односно со години на старост над 41 година, зборуваме за репрезентативен примерок каде најголемиот дел од испитаниците се лица кои имаат подолг стаж на работни места во безбедносните институции кои подолг период од својата работна кариера поминале на работни места чии надлежности се токму во делот на следење и проценка на безбедносните ризици. Од тука и е евидентен квалитетот на одговорите кои се презентирани од страна на анкетираниите, како и одредени предлози кои се дадени на отворените прашања од прашалникот, кои одговори и предлози ќе бидат земени предвид при подготовка на анкетни прашалници во идните истражувања во оваа област.

Работниот статус на испитаниците можеме да го прикажеме на следниов графикон.

Графикон бр. 3 *Работен статус*

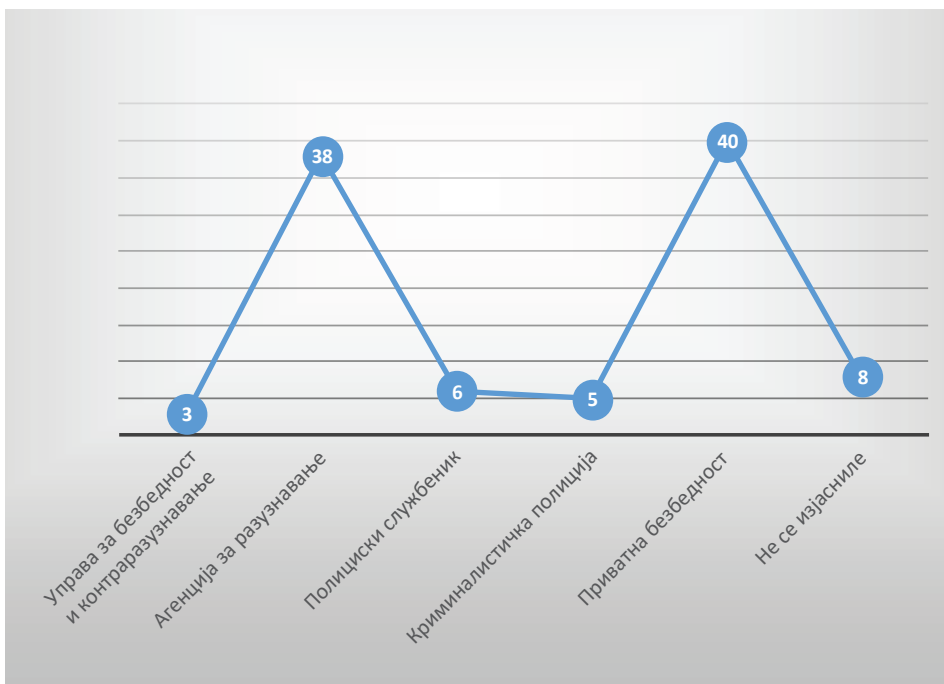

Од анкетираниите 1 е со основно образование, 29 – со средна стручна спрема, 11 – со вишо, 47 се со високо образование, 7 магистри на науки и 5 доктори на науки. Од особена вредност на оваа истражување е тоа што најголемиот дел од анкетираниите се високообразовани и стручни кадри кои имаат долгогодишно искуство поврзано со безбедносната проблематика. Речиси половина, односно 47 % од анкетираниите се со високо образование, ако тука ги додадеме и магистрите и докторите на науки тој процент се зголемува на 59. Оваа е од особено значење при анализа на резултатите, бидејќи зборуваме за релевантни високообразовани стручни лица кои имаат повеќегодишно работно искуство поврзано со препознавање и рангирање на безбедносните ризици.

Во однос на работниот статус, преовладуваат вработени лица (90 %) и тоа, пред сè, во безбедносни институции и припадници на приватно обезбедување. Незначителен е бројот на анкетирањето на невработени и студенти на високообразовни институции кои продуцираат кадар од областа на безбедноста.

Во однос на институциите каде се вработени, преовладуваат испитаниците од приватната безбедност и тоа 40 испитаници, потоа следуваат од Агенцијата за разузнавање – 38 испитаници, и од Министерството за внатрешни работи.

Графикон бр. 4 Институции во кои е спроведено истражувањето

На првото прашање: Што за вас претставува зборот ризик?, понудени се три можни одговори и тоа: Можна придобивка од некој настан, можна опасност од некој настан и можна придобивка и опасност од некој настан. Најголемиот број од анкетираниите се изјасниле дека **под поимот ризик се подразбира можна опасност од некој настан** и тоа 97 % се изјасниле за тој одговор.

На истото прашање се дадени и можности за слободен одговор, односно што испитаниците подразбираат под поимот ризик. Во наредниот дел би навеле дел од нивните размислувања:

- › Детектирана безбедносна појава која правовремено треба да се спречи;
- › Во зависност од одредена ситуација, и во кој контекст и термин се употребува и во која општествена област, во одредена област може да означува и придобивка, односно од преземен ризик да се очекува одредена придобивка, најчесто во економски термини, додека во безбедносни термини може да означува одредена опасност, односно да ескалира во конфликтна ситуација;
- › Зависно од кој аспект се набљудува оваа појава, зависен е и одговорот на ова прашање. Имено, дали еден безбедносен проблем го набљудуваме од аспект на можно случување или, пак, од самиот чин на неговото случување;
- › Момент во дадена ситуација од која се учи и истиот дава можност за проценка за негово избегнување или соочување. И во двата случаја го проширува дијапазонот на перцепција за во иднина.

Графикон бр. 5 Начин на добивање сознанија

На прашањето: На каков начин се стекнувате со сознанија за безбедносните ризици? Најголем дел анкетираните или 35 %, се изјасниле преку лично искуство. Со оглед на фактот дека најголемиот дел од анкетираните се на возраст над 41 година и истите имаат повеќегодишен стаж и искуство во анализа и проценка на безбедносните ризици, тие и го потврдуваат податокот дека најмногу сознанија за безбедносните ризици добиваат преку личното искуство, потоа следува улогата на медиумите во добивање првични информации за потенцијалните безбедносни ризици – 23 %, од пошироката средина – 20 %, потоа следуваат непосредното опкружување – 14 %, од непосредна комуникација со пријателите – 8%,

Во однос, пак, на другите начини на информирање, процентот за информираност од медиумите е далеку повеќекратно поголем од: образовните институции, семејството, непосредната комуникација со пријателите, од непосредното опкружување (работна средина), од пошироката средина (соседството) и сл. Медиумите се извонредно моќно оружје кое влијае во креирање на јавното мислење. Се поставува прашањето за објективноста на медиумите и нивната подложеност на влијание од страна на политички партии, поединци, организирани криминални групи и сл. Доколку процентот на необјективност на медиумите е поголем, поголема е и можноста да се влијае од страна на поединци или групи за сфаќање и рангирање на безбедносните ризици во пошироката јавност на начин кој е во прилог на нарачателите и финансиерите на прилозите за ризиците, кои се емитуваат во средствата за јавно информирање. Необјективното и пристрасно новинарство оди повторно во прилог на остварување на интересите на поединци или групи кои имаат свое влијание врз медиумите. Медиумите можат да бидат искористени од страна на поединци или групи за необјективно прикажување на сфаќањата за ризиците.

Овие податоци за огромната улога на медиумите во креирање на јавното мислење за безбедносните појави а со тоа и за безбедносните ризици, се од особена важност кога станува збор за градење демократски систем каде медиумите ќе имаат улога на објективно информирање без никакви влијанија од кои било структури. На тој начин граѓаните ќе имаат објективни информации и ќе градат реални претстави за случувањата во државата, а со тоа и за загрозување на сопствената безбедност и безбедноста на виталните институции од различните видови опасности.

Односот на медиумите и општеството е повеќеслоен и сложен. Без слободни, независни и критички медиуми незамисливо е да се развива демократијата. Новинарите изразуваат и укажуваат, отворено и критички, на сите неправилности во развојот на општеството со цел да се коригираат. Во развојот на општеството во континуитет се менувале потенцијалните ризици и опасности. Како еволуирало општеството еволуирале и општествено-негативните појави кои го загрозуваат општеството. Основна задача е да ги истражува појавите поврзани со опасностите по општествениот развој и објективно да ги информира граѓаните за да се има реална слика за причините и факторите кои доведуваат до појава и развој на општествено-негативните појави.

Медиумите се мошне значаен сојузник во навремено детектирање на негативните појави и истакнување на поединци или групи кои ги поддржуваат и ги прикриваат тие појави. На тој начин медиумите ќе овозможат детектирање на потенцијалните безбедносни ризици кои можат да ја дестабилизираат безбедносната состојба во пошироки размери, со што се овозможува државните

институции да функционираат и да преземаат навремени мерки за превенирање и справување со потенцијалните ризици по безбедноста.

Медиумите, на некој начин, ја извршуваат функцијата на коректор на власта – стража која го предупредува општеството за најавуваните опасности. Според Ласвел, медиумите имаат задача да објаснуваат и да толкуваат информации со цел општеството да ја разбере онаа што е во нив содржана. Значи, медиумите не вршат само едноставно пренесување на информациите туку и ги објаснуваат, за припадниците на општеството да сфатат за што тие зборуваат. Може да се каже дека медиумите имаат улога на коректор на власта во зависност од нивната имуност на влијанието на власта врз нив во прилог на објективно прикажување на реалноста. На тој начин се гледа и нивната вистинска улога во креирањето на објективната вистина за појавите во општеството, меѓу кои и општествено-негативните појави кои го разоруваат системот на општеството, како што се и потенцијалните ризици по безбедноста. Доколку поединци од институциите се инволвирани во општествено-негативните појави, а, од друга страна, имаат влијание врз медиумите, во тој случај преку медиумите можат да влијаат врз необјективното информирање, односно креирање на јавното мислење кое е необјективно и во прилог на прикривање на нивната недозволена активност.

Меѓусебното влијание на медиумите и општеството

Односите во едно општество ги одредуваат и односите на медиумите и општеството. Медиумите не може да ги набљудуваме ниту надвор ниту, пак, над општеството. Какви ќе бидат медиумите зависи од самото општество или со други зборови „какво ни е општеството такви ни се и медиумите“.

Медиумите во секое општество се познати како седма сила, истите се со многу голема сила и можат да влијаат на општеството и на поединецот. Самото општество треба да овозможи услови новинарите да можат да дејствуваат професионално, самостојно и независно, а остварувањето на влијанието на таквото известување не е повеќе на новинарите туку и на другите делови на јавноста и цивилното општество. Новинарите не смеат да бидат во функција на судии, обвинители, полицајци, тие само треба да си ја извршуваат својата новинарска работа со која треба објективно да укажуваат на она што се случува, а другото е на другите општествени инструменти.

Денес е познато дека јавното комуницирање е дел од културната индустрија и дејствува според законитостите на пазарот, но и нивните производи (весници, Интернет, ТВ, радио, книги, филмови и сл.) се клучни за креирање

впечатоци, доживувања и чувства кои ни оневозможуваат разбирање на светот (Peter Golding & Graham Murdock· 2012).

Што очекува јавноста – граѓаните од медиумите: (Rosemary Armao, 2010)

- › Информирање на граѓаните како тие би можеле да дејствуваат;
- › Истакнување на одговорноста на граѓаните за ризиците;
- › Запознавање на граѓаните со последиците од безбедносните ризици;
- › Контролирање на владините програми за справување со ризиците;
- › Превентивно дејствување: создавање опкружување во кое ризиците ќе бидат навремено детектирани и амортизирани или целосно анулирани.

Според истиот автор, една од основните карактеристики на современите медиуми треба да биде *транспарентноста* – медиумите мора да бидат транспарентни и „слободни“ во прилог на објективното информирање. Сопственоста на медиумите, методите на собирање информации и новинарската етичност мора да бидат подложни на увид на јавноста, ако се очекува да им се верува на нивните извештаи за потенцијалните ризици во општеството.

Перцепциите на стручната јавност за начинот на препознавање на безбедносните ризици

Денес живееме во период на трансформација на безбедносните ризици и закани, одредени закани кои во минатото претставувале сериозна закана по безбедноста се намалени, додека се јавуваат нови кои претставуваат сериозна закана не само по безбедноста на Република Северна Македонија, регионот туку и пошироко. Доколку заканиите навремено не се детектираат и не бидат преземени соодветни мерки од надлежните институции, тие можат да прераснат во сериозни закани по виталните интереси на државата и безбедноста на граѓаните, воопшто.

Од тој аспект е неопходно безбедносните институции да се ангажираат да ги препознаат потенцијалните безбедносни ризици, со цел да се обезбеди навремени постапување од страна на надлежните безбедносни институции. На таков начин институциите ќе ја вратат довербата кај граѓаните, што на некој начин и претставува крајна цел на секоја институција која се залага да биде правна, и која се залага со примена на меѓународни и европски стандарди да создаде подobar и побезбеден живот на своите граѓани. Со процесот на демократизација е дадена можност на сите граѓани, низ заштита на идентитет, да ги пријавуваат добиените сознанија за потенцијалните ризици и нивните извршители до надлежните државни институции. На тој начин сите сегменти од цивилното општество се вклучуваат во навремено детектирање, разоткривање и спречување

на безбедносните ризици. Од наведеното може да се констатира дека приоритет на безбедносните институции е навремено детектирање, препознавање и квалитетна безбедносна проценка на потенцијалните ризици. За таа цел се дава целосна определеност во проценка на ризиците во институциите на јавната власт, на сите нивоа. Со изграден систем на општествен интегритет, пред сè, се влијае на намалување на опасностите од потенцијалните ризици и постигнување определено ниво на безбедносна култура меѓу вработените во надлежните институции во областа на безбедноста.

Проценката на безбедносните ризици мора да се одвива во рамките на безбедносната политика, т.е. политика на спротивставување на ризиците, која подразбира организирана, планирана, сеопфатна активност на надлежните безбедносни органи и останатите општествени субјекти во спречување и откривање на недозволените активности од областа на безбедноста (Бошковиќ М.2004).

Современите форми на проценка на ризиците се насочуваат кон истакнувањето на значењето на превенцијата во однос на репресијата. Еден од можните модели на справување со тој вид закани се базира на ситуациони мерки на американскиот криминолог Роналд Кларк (Ronald Klark), кој во својата типологија на превентивни мерки се фокусира на намалување на можностите и создавање неповолни состојби за извршување на кривичните дела од областа на безбедноста. Покрај основните мерки, кои бараат вложување повеќе напори за извршување кривични дела, зголемување на ризикот и намалување на профитот остварен со криминална активност, најновите мерки се однесуваат на „спречување на непознавање права и обврски“ (професионализација, добро познавање на законските обврски кои ја регулираат одредената општествена дејност, морално осудување на девијантноста, прецизно дефинирани декларации и постапки, поттикнување на примерното однесување и активности) (Clarke, R.V. 2000).

Повеќето домашни и странски теоретичари кои се занимаваат со истражување на тој феномен, во својот пристап разликуваат два основни облика на пристап кон безбедносните ризици, т.е. примена на превентивни и репресивни мерки. Постои неусогласување меѓу теоретичарите и практичарите кога станува збор за примена на едниот или на другиот пристап, од нив едниите даваат предност на превентивните мерки а другите на репресивните мерки.

Приврзаници на примена на репресивните методи не ја исклучуваа превенцијата како мерка, но истакнуваат дека репресијата е нешто што донесува подобри резултати и е неопходна во справување со безбедносните ризици.

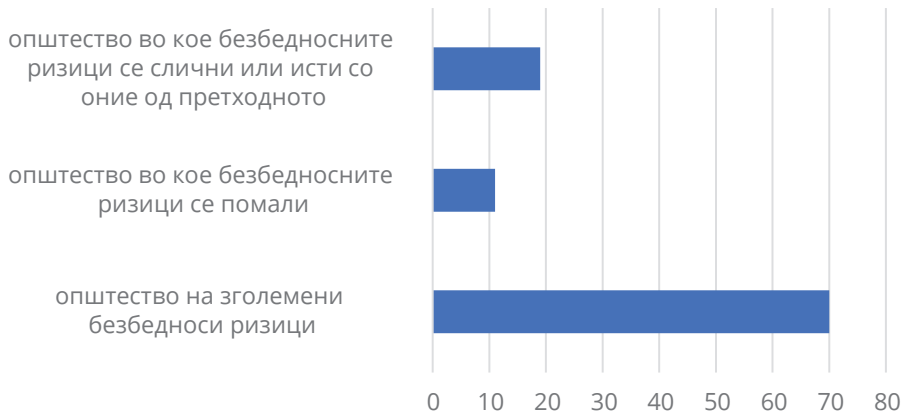
Приврзаниците на превентивните облици на дејствување на општеството и државата во спречување на ризиците предност даваат на поширокото

дејствување на сите општествени чинители во спречување на појава и отстранување на причините на можностите за спречување потенцијалните ризици да прераснат во закани или загрозувања. Репресијата не ја исклучуваат, но истата ја гледаат единствено како нужно зло во случаи кога превентивната „борба“ на општеството не ги дава очекуваните резултати. И во таквите случаи кога како секундарни мерки се применуваат репресивни мерки, приврзаниците на ваквиот начин ги фаворизираат поблагите облици на репресија. Според нивните сфаќања, општеството и државата се должни да ги пропишат законите и да се грижат за нивното спроведување на соодветен начин, и во случај доколку дојде до деформации било во случаи на донесување, било во фаза на примена, каде причина се ризиците, дел од одговорноста је носи и општеството а не само поединецот во организација на општеството и државата.

Приврзаниците на третиот пристап, кој можеме да го наречеме мешовит, даваат подеднакво значење на репресивните и превентивните методи во справување со ризиците, и предлагаат нивна комбинирана примена, на кој начин единствено би можело, според мислењето на приврзаниците на овие методи, да се постигнат задоволителни резултати во справување со ризиците. Истите се залагаат за конкретно спроведување на законските (или нормативните) и други мерки кои во развиените држави постигнале добри резултати, што впрочем и може да се види според објавените извештаите од меѓународните организации.

Во третото прашање стручната јавност дава градација за општеството во кое живееме денес, според бројот и видот на безбедносните ризици со кои се соочуваат современите општества. Понудени се три можни градации, но, исто така, и самите испитаници можат да предложат проценка која не е дадена во прашалникот.

Графикон бр. 6 Општество во кое живееме, според видот на општествени ризици

Од анализа на одговорите на прашањето: Во какво општество живееме, според видот на безбедносните ризици со кои се соочува современото општество?, повеќе од 2/3 од испитаниците или 70% се изјасниле дека денес живееме во општество со зголемени безбедносни ризици, т.е. во ризично општество, 19 % од анкетираниите се изјасниле дека живееме во општество во кое безбедносните ризици се слични или исти со оние од претходното, додека 11 % од анкетираниите сметаат дека безбедносните ризици денес се помали од претходниот период.

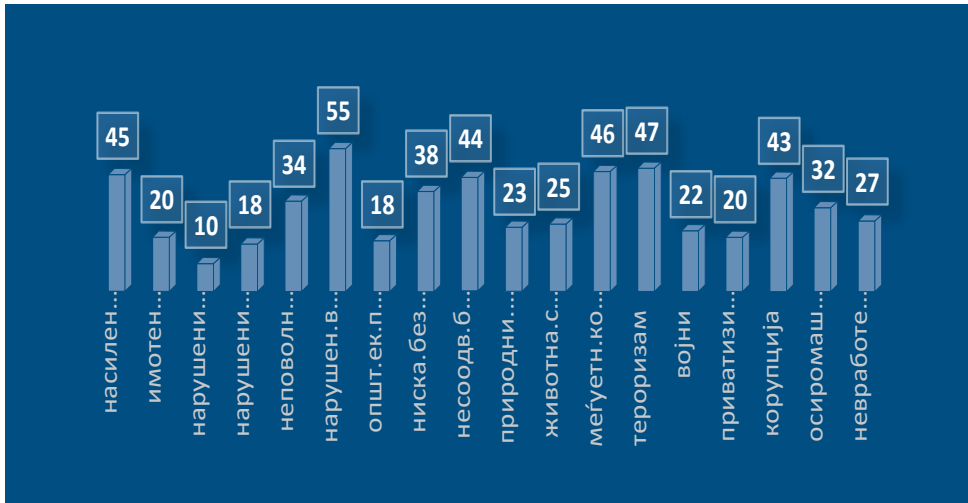
Загрижува сериозна и продлабочена анализа е сознанието дека 2/3 од стручната јавност го смета денешното општество - како општество со зголемен ризик, односно ризично општество. Таквата нивна констатација ја налага потребата од посериозен пристап на надлежните државни институции кон навремено препознавање, следење и преземање адекватни мерки за потенцијалните ризици да бидат пресретнати во самиот почеток и не би дозволиле таквите потенцијални ризици да се развијат во посериозни закани или загрозување на безбедносната состојба од пошироки размери. Новопројавените ризици и закани не се само национален или регионален проблем, туку многу пошироко во меѓународната заедница и може да имаат влијание врз дестабилизација на цел еден регион, па дури и на меѓународната заедница. Од тој аспект за успешно следење и справување со тој тип закани е потребна меѓународна соработка во повеќе правци, размена на разузнавачки информации, единствена стратегија поддржана од меѓународните безбедносни институции, со заеднички, единствен и одлучувачки настап на меѓународната заедница можеме да зборуваме за поголема ефикасност кон справување со истите.

За серозноста на новопројавените ризици зборуваат и различните гледишта на земјите членки на Европската Унија, кои немаат единствен став како да се настапи и да се разрешуваат таквите ризици кои сè повеќе го дестабилизираат најголемиот дел од земјите членки на Европската Унија. Немањето на единствен став од страна на меѓународната заедница вешто се користи од иницијаторите и поддржувачите на новопројавените ризици со крајна нивна цел дестабилизација на меѓународните институции кои имаат надлежност во делот на безбедноста, а со тоа и реализација на нивните крајни цели, кои, секако, ќе бидат на штета на безбедноста на сите земји, а, пред сè, на послабите и помалку развиени држави каква што е и Република Северна Македонија.

Стручната јавност се согласува со сериозноста на безбедносните ризици, ако тука се додадат и транзициските проблеми со кои со соочува Република Северна Македонија, политичката криза околу промена на името, политички бојкоти од позиција-опозиција, неможноста за функционирање на политичкиот систем и зголемениот процент на ризиците може да доведе до ескалација на безбедносната состојба со несогледливи последици. Од тој аспект е потребно безбедносните институции со најголема сериозност и професионализам да ги извршуваат со закон предвидените нивни надлежности и да не дозволат еден потенцијален ризик да прерасне во загрозување од пошироки размери. Особено внимание заслужува анализата на одговорите на стручната јавност на прашањето:

Според Ваше мислење, кои од листата на безбедносни ризици најмногу ја засегаат Вашата безбедност? При тоа анкетираниите можат да се определат за повеќе можни одговори. Наведени се 18 видови ризици кои се актуелни во последните години и кои во најголема мера ја загрозуваат безбедноста. Од наведената листа анкетираниите вршат градација кои од наведените ризици според нив најмногу ја загрозуваат безбедноста, а кои најмалку. Оставен е простор анкетираниите да наведат и други видови ризици кои не се наведени во анкетниот прашалник и да извршат и нивно рангирање.

Графикон бр. 7 *Листа на безбедносни ризици кои најмногу ја засегаат безбедноста*

Легенда:

Бројката напред означува колку од анкетираните се изјасниле за тој вид на ризик кој најмногу ја загрозува безбедноста

- › 45 криминалитет по животот и телото
- › 20 имотен криминалитет
- › 10 нарушени семејни односи
- › 18 нарушени односи со непосредната околина
- › 34 неповолно влијание на медиумите
- › **55 нарушен систем на општествени вредности**
- › 18 структурни општествено-економски промени
- › 38 ниско ниво на безбедносна култура
- › 44 несоодветно водена безбедносна политика
- › 23 природни катастрофи
- › 25 загадувањето на животната средина и климатските промени
- › 46 опасност од меѓуетнички конфликт
- › 47 тероризам
- › 22 воени опасности
- › 20 приватизирање на безбедноста
- › 43 корупција
- › 32 осиромашување
- › 27 невработеност

Според мислењето на анкетираниите, она што најмногу ја засега безбедноста е **нарушениот систем на општествени вредности**, повеќето од половина од анкетираниите или **55 %** се изјасниле дека најголема закана е нарушениот систем на општествени вредности.

Најголемиот број од државите во својот највисок правен акт, т.е. во Уставот ги утврдува општествените вредности на системот. Со менување на општествено-политичкиот и економскиот систем се менувале и вредностите на системот. Основна задача на секој безбедносен систем е да ги заштитува основните темелни вредности кои се утврдени со Уставот на државата. Она што било општествена вредност за минатиот систем (општествен, политички, економски) е минато, така што денес зборуваме за нови вредности на кои се темели едно парламентарно демократско општество. Република Северна Македонија по осамостојувањето на меѓународен план стапува во нови односи, а на внатрешен план врши темелни промени – напуштање на социјализмот и самоуправувањето, напуштање на општествената сопственост како доминантен облик на сопственост, создавање нов правен систем, воспоставување цивилно (граѓанско) општество, приватизација на општествениот капитал итн. Република Северна Македонија се најде во период во кој се вршат темелни промени и преобразувања – се напушта дотогашниот систем на вредности (социјалистички систем, еднопартиски систем, општествена сопственост, братство и единство и сл.) и се гради нов систем на вредности кој треба да овозможи нови општествени процеси и односи кои во животот на граѓаните треба да внесат еден нов квалитет. Да се напушти еден систем на вредности и да се создаде нов не значи само носење правни норми и други акти со кои ќе се дефинираат новите вредности, туку тоа значи промена и во свеста на луѓето. Свеста ниту може да се купи, ниту може да се продаде. Таа може да се менува, но врз основа на уверливи факти и во определен временски период (Спасески Ј., Аслимоски П., 2016).

Во самостојна и независна Република Северна Македонија зборуваме за нови изменети вредности на системот, како што се: почитување на основните човекови права и слободи на човекот и граѓаните, слободно изразување на националната припадност итн.

Основна задача на безбедносниот систем е да ги заштитува општествените вредности. Кога имаме нарушени вредности во еден систем тие претставуваат сериозна закана за безбедноста, зборуваме за неефикасен безбедносен систем кој би можел да ги заштити вредностите.

На второ место како сериозна закана на безбедноста според анкетираниите стручна јавност е тероризмот. За жал, живееме во период кога насилството, терористичките методи се јавуваат како побрз и посигурен пат да се остварат

одредени цели кои не можеле да бидат остварени по легален пат. Тероризмот претставува светска закана која не го заобиколува регионот, ниту, пак, Република Северна Македонија. Во континуитет во изминатите 20 години одредени структури се обидуваат да го применуваат тероризмот за остварување одредени политички, религиозни, идеолошки цели кои не можеле да ги остварат на легален пат низ институциите на системот.

Според проценките на стручната јавност, тероризмот и во наредниот период ќе претставува сериозна закана по безбедноста на Република Северна Македонија.

Според резултатите од анкетаирањето, нарушени меѓуетнички односи можат да доведат до дестабилизација на безбедноста на државата. Со оглед на фактот дека се работи за мултиетничка и мултирелигиска држава, од особена важност е почитување на слободното изразување на својата етничка и религиска припадност. Не случајно и во Уставот на Република Северна Македонија и во стратегискиот документ Концепција за одбрана и безбедност, како една од основните темелни вредности е предвидено слободно изразување на националната припадност и подеднакво почитување на човековите права и слободи на сите граѓани без оглед на нивната етничка, национална и верска припадност. Истражувањата укажуваат дека во изминатите 28 години на самостојна и независна Република Северна Македонија најсериозните закани на безбедноста се поврзани со разгорување на меѓуетничка нетрпеливост и меѓуетнички конфликти, како што беше и случајот во 2001 година. Од тој аспект кон меѓуетничките односи треба да се има особено сериозен пристап, на кој начин се овозможува тој вид на закани по безбедноста да се контролира и се оневозможува да премине во загрозување на безбедноста од пошироки размери.

Според резултатите, следуваат насилниот криминалитет (45 %), кој, за жал, е во пораст во последните години, несоодветна безбедносна политика со 44 %. 43 % од анкетираниите се изјасниле за сериозните последици на коруптивното општество кое негативно се одразува врз вкупната безбедност на граѓаните. Според невладината *Transparency International* (Corruption Perceptions Index 2013). Северна Македонија е во групата на држави со висока корупција, која го разградува системот и оневозможува ефикасно функционирање на безбедносните институции и нивно ефикасно справување со потенцијалните закани по безбедноста.

Корупцијата како феномен, денес, претставува една од сериозните закани за правната држава. Тоа значи дека **наместо да владее правото и неговите норми, владеат поединци, раководени од користољубиви цели и во согласност со интересите.** Тоа е облик на владеење во кој доминира самољубието и самовластието како манифестен облик, а е проследено со

повикување на (најчесто на бизнис) интересите. Таа е како општествена состојба и практика која негативно влијае на вкупниот општествен развој, ги забавува економските процеси, ја влошува социјалната сигурност и ги руши претставите и верувањата за вредноста на принципите, посебно на принципите на законитост, еднаквост, рамноправност и слобода. Корупцијата се воспоставува и искажува како облик на скриени и незаконски прераспределби и (зло)употреби на јадрото на општествената моќ и власта. Со посредство на корупцијата, а во содејство со останатите механизми на партиската држава и моќ се приватизираат, а потоа се претвораат во пазарен артикал. Во тие рамки се одвива размената или трампата на поседувачкиот дел на политичката власт и моќ за материјални добра. Оттаму и корупцијата, особено масовната, во Република Северна Македонија се јавува како клучен начин за прибавување одредени јавни услуги и добра. Една од темелните вредности на едно демократско општество е почитување на основните човекови и граѓански права и слободи. Корупцијата претставува сериозна закана за демократијата, правдата и човековите права, праведноста и социјалната правда и го попречува економскиот развој на државите. Корупцијата е спротивна на начелото на владеење на правото и претставува директна закана за демократските институции и моралните основи на општеството. (Мојановски Ц. и др. 2018, стр.3).

Безбедносната култура е рангирана на седмо место со вкупно 38 % од анкетираниите. Недоволно развиена безбедносна култура кај граѓаните, а особено кај поединци и групи кои имаат одредени позиции во политиката и безбедноста особено негативно се одразува врз навремено детектирање на потенцијалните ризици. Безбедносната култура како посебен облик на свест ќе се формира тогаш кога кај човекот потребата, односно нужноста да се стекне со нужен степен на лична и општествена безбедност ќе се претвори во негов облик на свест. Тогаш би можеле да кажеме дека таа личност се стекнала со одреден степен на безбедносна култура. Безбедносната култура има големо значење за индивидуалната, националната и глобалната безбедност. За безбеден човек и безбедно општество тешко може да се зборува ако поединците не се стекнале со сопствена безбедносна култура и ако општеството не создаде основи да се конституира и да се развива безбедносната култура како дел од општата култура на конкретната заедница. Ниската безбедносна култура секако дека негативно се одразува врз безбедноста, што го потврдуваат и резултатите од спроведеното истражување.

За неповолното влијание на медиумите како безбедносен ризик се изјасниле 37 % од анкетираниите. Се поставува прашањето за објективноста на медиумите и нивната подложеност на влијание од страна на политички партии, поединци, организирани криминални групи и сл. Доколку процентот на необјективност на медиумите е поголем, пласирајќи необјективни и пристрасни информации поврзани со одредени безбедносни прашања, поголема е веројатноста да имаме ненавремени и нерелни проценки на ризиците. Повеќето истражувања кои се направени во Република Северна Македонија а се во врска

со медиумите укажуваат на огромното влијание на медиумите во креирање на јавното мислење на граѓаните за одредени безбедносни прашања. За да имаме објективна и квалитетна безбедносна проценка, меѓу останатите фактори, секако, дека значајно е градењето демократски систем каде медиумите ќе имаат улога на објективно информирање без никакви влијанија од кои било структури.

Односот на медиумите и општеството е повеќеслоен и сложен. Без слободни, независни и критички медиуми е незамисливо да се развива демократијата. Новинарите изразуваат и укажуваат, отворено и критички, на сите неправилности во развојот на општеството со цел да се коригираат. Во развојот на општеството во континуитет се менувале потенцијалните ризици и опасности. Како еволуирало општеството еволуирале и општествено-негативните појави кои го загрозуваат општеството.

Нискиот животен стандард и осиромашување на населението како потенцијален ризик е рангиран на деветто место со 32 %, потоа следува невработеноста со 27 %, животната средина со 25 %, природните катастрофи со 23 %, воените дејствија со 22 %, приватизирање на безбедноста 20 %, имотниот криминал со 20 % и на последното место, со 18 %, се нарушените односи во средината.

Покрај горенаведените 18 ризици дадени во анкетниот прашалник, оставена е можност анкетираниите лица од стручната јавност да наведат и други ризици кои според нив ја засегаат безбедноста на Република Северна Македонија, а кои не се предвидени во самиот анкетен прашалник. Еве дел од нивните размислувања:

- › Преземање на базичната ресурсна база на Република Северна Македонија од страна на странски компании;
- › Слаби владејачки гарниттури со големи хипотеки кон различни центри на моќ;
- › Целосно предизвикани епидемии;
- › Влошени состојби во образованието, што има свое влијание и врз образование на кадрите од областа на безбедноста;
- › Опаѓање на животниот стандард на граѓаните во континуитет;
- › Масовно напуштање на младите од државата;
- › Политизацијата (партизацијата) на сите нивоа во државните институции, како и во институциите од областа на безбедноста;
- › Непостоење култура на дијалог.

Анализа на карактерот на безбедносните ризици¹²

Ризикот отсекогаш го интригирал човековото внимание и во голема мера го определувал неговото секојдневно однесување. Последниве децении сме сведоци на сериозни, па може да кажеме дури и драматични поместувања во разбирањето на односот на човештвото кон ризикот. Во најголемиот дел од современите општества, ризикот речиси во целост започна да се перципира, да се сфаќа и да се дефинира како безбедносен ризик, како можна опасност. Модерниот т.н. неутрален концепт за ризикот, карактеристичен за модерното општество и неговиот рационален економски светоглед, денес, во услови на глобализација и постмодернизам, во најголем дел му го отстапува своето место на т.н. негативен концепт на ризикот или она што во безбедносната наука е познато како безбедносен ризик.

Згора на тоа, не само што настана промена во самиот карактер на современите ризици, туку истовремено настапи и период на промена во општите разбирања на современата безбедносна наука за односот и третманот кон безбедносните ризици. Впрочем, самата промена на основниот пристап во безбедносната наука и пракса од безбедносна репресија кон безбедносна превенција, во голема мера е условена од доминантното место на безбедносните ризици како најзначајна безбедносна појава врз која треба да се интервенира во најрана фаза. Приоритет на секоја добро осмислена и успешна безбедносна политика е правилното утврдување, проценување и третман на безбедносните ризици, пред безбедносните закани и безбедносните загрозувања.

Светот денес живее во време на глобализација и постмодерни општествени сфаќања (Вотерс, 2003; Шолте 2008). Развојната динамика не е линеарна и ја карактеризираат многу амбивалентни процеси, од кои, можеби клучниот, се однесува на промената помеѓу безбедноста и слободата како вредности. Имено, општествените околности создаваат амбиент и култура на живеење кои се во потрага по поголема слобода и остварување на личната слобода на луѓето како сеопшта општествена, културна и цивилизациска придобивка. Сепак, сложената мрежа на општествени односи и меѓузависност во ерата на глобализацијата, кои во голема мера придонесоа за пробивот во сферата на слободата, истовремено, доведоа до подем и на безбедноста и потесно, на преокупираноста со безбедносните ризици (Бауман, 2016; Бауман, 2005; Век, 2001; Гиденс, 2002; Gidens

12 проф. д-р Саше Герасимоски, Факултет за безбедност-Скопје

и Haton, 2003: 14-21; Лиотар, 2007; Godard, Henry, Lagadec et Michel-Kerjan, 2002; Свендсен, 2010).

Денес не само безбедносните институции, туку и самите граѓани секојдневно се преокупирани со постојаното разбирање, оценување и справување со безбедносните ризици. Во науката, особено кај некои еминентни имиња од оваа проблематика, како, на пример, Улрих Бек и Ентони Гиденс, ова се нарекува култура на ризик, а општеството во кое ризиците се сеприсутни и ги дефинираат општествените односи е наречено ризично општество. Денес може да се претпостави дека пооделните општества и култури, како и македонската, во одредена мера се под влијание на ваквите промени и процеси во современиот свет, но вистинското прашање е да се истражи дали и во колкава мера е присутно тоа влијание, а најчесто одговорот се движи во рамките на степенот во кој тоа општество или култура се дел од процесот на глобализација и дел од современото постмодерно неолиберално општество. Овие погледи на двајцата гореспоменати автори се изложени во нивните теоретски парадигми за ризиците кои спаѓаат во групата на рефлексивистички теории за ризикот (Gerasimoski, Nikolovski, Gjurovski, 2018: 1-8; Gerasimoski, Mojsoska, Trajkovska, 2013: 214-225).

Треба да се прави суштествена разлика помеѓу истражувањата кои во светот се прават во делот на испитувањата на јавните мислења, ставови и перцепции на граѓаните и оние кои се однесуваат на мислењата, ставовите и перцепциите за безбедносните ризици вршени во безбедносните институции. Во основа, може да се претпостави и да се очекува дека резултатите од таквите истражувања би се разликувале, најмногу поради самото влијание на безбедносната професија и струка, која, поради своето искуство во секојдневното работење и справување со безбедносните ризици, може да има различни ставови, мислења и перцепции за безбедносните ризици. Од овие причини, истражувањата на безбедносните ризици кои се спроведуваат во безбедносните институции имаат позитивни, но и негативни страни, а вистинската слика за карактерот на безбедносните ризици би се добила кога сознанијата за мислењата, ставовите и перцепциите на безбедносните ризици би се споредиле помеѓу безбедносните институции и пошироката јавност. Во оваа смисла и истражувањето за безбедносните ризици во македонските безбедносни институции, кое го спроведе истражувачкиот тим на Факултетот за безбедност, не отстапува од ваквата генерална констатација, којашто натаму ќе биде поткрепена и со резултатите добиени со истражувањето. Ограниченоста на степенот на генерализација на заклучоците на поширока статистичка маса и дескриптивниот карактер на статистичката обработка на податоците остануваат најсериозни ограничувања на ова истражување, кое, сепак, не ги намалува првичните и значајни наоди добиени со истражувањето, како од квантитативен, така и од квалитативен аспект.

Карактерот на ризикот може да се дефинира како содржина и појавност на ризикот во дадени општества и култури, постојаност на неговите карактеристики во поглед на потеклото и видот на ризикот, предвидливоста, обемот и интензитетот на појавување. Определувањето на карактерот на безбедносните ризици во македонските безбедносни институции ни овозможува да стекнеме непосреден увид во спецификите на безбедносните ризици во Северна Македонија, да ги осознаеме основните својства и структурата. Преку одредувањето на карактерот на безбедносните ризици се овозможува подредување на ризиците според важноста за вредностите на кои се однесуваат и се одредува најсоодветниот начин за нивно превенирање и управување.

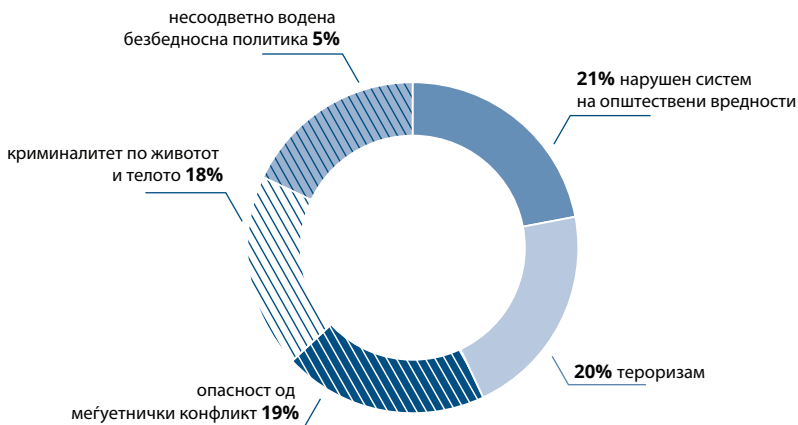
Во современата научна мисла од областа на безбедноста и онаа која поконкретно се однесува на справувањето, управувањето и проценувањето на безбедносните ризици, од примарно значење е правилното детектирање на безбедносните ризици (нивното откривање) и нивна приоритизација (подредување по важност). Приоритизацијата на безбедносните ризици се врши во сооднос со вредностите на кои се однесуваат соодветните безбедносни ризици. Така, во основа, големината на вредноста ја определува и големината на безбедносниот ризик, а натаму и значајноста на тој ризик и третманот кој го има во однос на останатите. Рангирањето на безбедносните ризици е битно за определување на приоритетите на безбедносната политика на управување со безбедносните ризици во случај кога имаме мноштво безбедносни ризици со кои можеме да се соочиме во даден момент. После приоритизацијата следува анализата (проценката и прогнозата) и на крајот третманот на безбедносните ризици (Воган, 2014; Gemović, 2011; Gerasimoski, 2018: 327-338; Кековиќ, Бакрески, Стефановски, Павловиќ, 2016).

Самото утврдување на безбедносните ризици и нивното приоритизирање, за потребите на споменатото истражување, беше направено со користење посебна методологија која ја утврди истражувачкиот тим. Имено, во анкетниот прашалник кој им беше доставен на безбедносните институции од јавната, државната и приватната безбедност, беше изготвена полуотворена листа на безбедносни ризици, на која беа издвоени 18 безбедносни ризици, со можност испитаниците да ја дополнат листата со безбедносни ризици кои не се опфатени со неа. На ова прашање, кое во анкетниот прашалник се водеше под ред. бр. 4, анкетираниите испитаници можеа да заокружат повеќе одговори, притоа не ограничувајќи го изборот на одреден број одговори. Целта беше да се добие сознание за тоа кои безбедносни ризици ќе добијат најмногу одговори од испитаниците, за потоа, на следното, прашање бр. 5, истите да бидат замолен да достават т.н. приоритетна листа, односно листа на безбедносни ризици според нивната значајност од оние безбедносни ризици кои тие ги заокружиле на претходното прашање. На тој начин, со сумирање на безбедносните ризици од сите 100 испитаници, се

доби листа на приоритетни безбедносни ризици за безбедносните институции, односно се изврши приоретизација на безбедносните ризици (подредување на безбедносните ризици според нивната значајност, почнувајќи од најмногу значајните кон најмалку значајните).

На прашањето: Кои се безбедносните ризици кои најмногу ја засегаат безбедноста?, испитаниците можеа да заокружат повеќе безбедносни ризици од понудената листа. Според одговорите на анкетираниите на ова прашање, издвоивме 5 безбедносни ризици од понудените 18, кои испитаниците ги заокружиле во најголем број. Така, ако ги земеме само овие пет безбедносни ризици како една целина, од вкупно 100 испитаници, 22 % одговориле дека најсериозен безбедносен ризик во Северна Македонија е нарушениот систем на општествени вредности, потоа следува тероризмот со 21 % одговори. На високото трето место се посочува опасноста од меѓуетнички конфликт со 20 %, а потоа следуваат криминалитетот по животот и телото со 19 % и несоодветно водената безбедносна политика со 18 %.

Графикон бр. 8. *Безбедносни ризици кои најмногу ја засегаат безбедноста*

Согледувајќи ги одговорите на ова прашање, можеме да видиме дека во структурата на безбедносните ризици, најголем дел безбедносни ризици се создадени (произведени) со несоодветните одлуки и интервенции во општествениот живот, а еден многу помал дел може да се смета дека се надворешни ризици, односно безбедносни ризици врз коишто имаме мала или никаква моќ да влијаеме. Така, освен вториот безбедносен ризик, а тоа е тероризмот, за кој можеме да сметаме дека во изворна форма е надворешен,

сите останати од листата на пет најзначајни ризици се произведени (Gerasimoski, 2018: 14). Ова зборува за фактот дека во реалноста кај нас настанува премин од надворешни кон произведени ризици, иако впечаток е на истражувачите дека оваа основна поделба на ризиците и нивниот преод не е соодветно препознаена од страна на испитаниците во безбедносните институции. Високото место на тероризмот на оваа листа може да се припише на два фактора, на кои треба натаму да се посвети внимание во следните истражувања. Првиот фактор е самата перцепција на тероризмот како ризик, односно стравот и субјективната димензија која со него се врзува и не мора секогаш да одговара на објективните безбедносни закани и загрозувања од тероризмот. Вториот фактор е, секако, професионалната пристрасност, односно професионалните предрасуди кои се типични за вработените во безбедносните институции насекаде во светот и кои имаат за цел поголема сензибилност кон некои видови безбедносни ризици поради секојдневното справување со нив. Нагласената субјективност на овој фактор може да се увиди и да се надмине само со споредба на дополнително истражување на ставовите, мислењата и перцепциите на јавноста во однос на тие дадени од страна на вработените во безбедносните институции. Она што секако паѓа во очи кај одговорите на ова прашање е високото место на несоодветно водената безбедносна политика како сериозен безбедносен ризик, петти на листата. За тоа дека има сериозна корелација на овој безбедносен ризик со нашата безбедносна стварност покажуваат неколку безбедносни инциденти кои се случиле кај нас последниве години, во кои несоодветната безбедносна проценка и несоодветната безбедносна политика, кои се тесно поврзани, беа едни од главните ризик-фактори кои доведоа до релативно неуспешно справување со овие ризици.

Следното прашање од анкетниот прашалник, прашањето под ред. бр. 6, се однесуваше на определување на интензитетот на влијание на безбедносните ризици. Со ова прашање, всушност, се настојуваше да се измери јачината на ставот, односно за секој безбедносен ризик да се даде одговор колку тој влијае врз безбедноста од гледна точка на нашите испитаници. Притоа, за ова мерење на интензитетот на ставовите и мислењата на испитаниците беше користена стандардната Ликертова скала за мерење на интензитетот на ставовите и мислењата, во распон од 1 до 5, при што одговорите се движеле од исклучително малку влијае, за која беше одредена вредноста 1, малку влијае со вредност 2, релативно (осредно) влијае со вредност 3, многу влијае со вредност 4 и исклучително многу влијае, за која беше доделена вредност 5. За членовите на истражувачкиот тим беше посебно интересно во каква корелација се приоритетната листа на безбедносните ризици со интензитетот на влијание на секој безбедносен ризик поодделно, односно дали се тие слични или различни и на што може да се должи тоа (Николовски, Герасимоски, Ѓуровски, 2018:43). Сето ова може нагледно да се погледне на следната табела бр. 1.

Табела бр. 1. Јачината на влијанието на поодделните безбедносни ризици врз безбедноста

Безбедносен ризик	Исклучително многу влијае 5	Многу влијае 4	Релативно влијае 3	Малку влијае 2	Исклучително малку влијае 1
криминалитет по животот и телото	34	22	26	12	5
имотен криминалитет	10	27	30	18	8
нарушени семејни односи	8	10	30	14	26
нарушени односи со непосредната околина (врсници, пријатели, колеги)	8	24	19	23	18
неповолно влијание на медиумите (стереотипи, предрасуди, дезинформирање)	27	25	23	9	6
нарушен систем на општествени вредности	44	33	17	4	0
структурни општествено-економски промени	13	42	26	14	1
ниското ниво на безбедносна култура	27	27	27	13	3
несоодветно водена безбедносна политика	46	26	18	3	3
природни катастрофи (земјотреси, поплави, пожари и сл.)	19	17	28	16	13
загадување на животната средина и климатските промени	22	28	26	17	6
опасноста од меѓуетнички конфликт	40	42	18	8	0

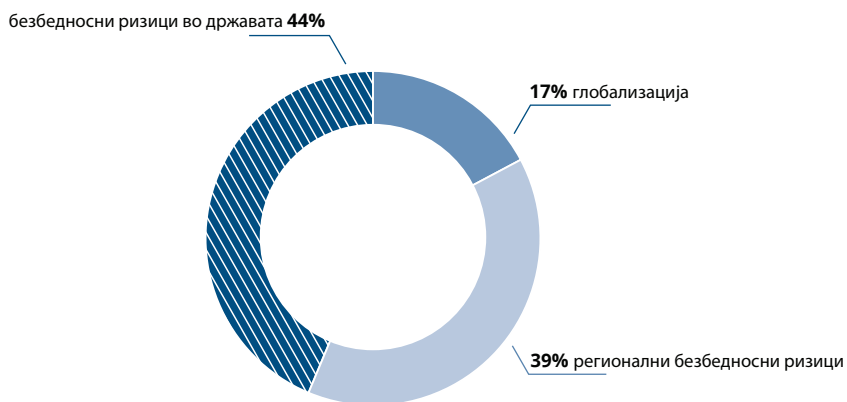
тероризам	43	29	14	7	2
воени опасности	32	22	19	19	3
негативна приватизација (приватизирање) на безбедноста	23	18	21	17	5
корупција	42	30	15	10	1
осиромашување	37	27	25	6	2
невработеност	36	29	19	5	7

Ова прашање нужно е поврзано и мора да се доведе во врска со одговорите на претходното прашање. Ако внимателно се анализираат одговорите на ова прашање и се споредат со претходното, ќе се забележи дека најсериозните безбедносни ризици во државата добиле најголем број одговори и според јачината (интензитетот) на влијанието кога испитаниците биле замолени да го измерат овој параметар за секој безбедносен ризик посебно. Тоа јасно укажува дека не само што испитаниците биле убедени во одговорите и издвојувањето на најзначајните безбедносни ризици, туку тие сметаат дека нивното влијание врз безбедноста е исклучително силно (исклучително многу влијае) и силно (многу влијае). Ова може да се забележи во одговорите кај сите пет најзначајни безбедносни ризици. Притоа, не само што најголемиот дел од одговорите за овие безбедносни ризици е со највисок оценет степен на влијание на безбедноста (исклучително многу влијае), туку истиот степен мерен преку бројноста на одговорите е најголем и во однос на останатите највисоки степени на влијание на останатите безбедносни ризици. На одговорите на ова прашање може да се види силната позитивна корелација на одговорите на прашањата под ред. број 4 и 5, а тоа најверојатно може да се потврди и доколку се примени некоја од методите на статистичка анализа за одредување на значајноста на односите помеѓу варијаблите.

Истражувањето за карактерот на безбедносните ризици не би можело да биде целосно без да се одреди самата нивна етиологија, односно причините или изворите на безбедносните ризици. За таа цел, на испитаниците им беше поставено посебно прашање под реден број 7, во кое им беа понудени 3 можни одговори (глобализацијата, регионалните безбедносни ризици и безбедносните ризици во државата), на кои испитаниците можеа да заокружат повеќе можни одговори. Преку ова прашање, членовите на истражувачкиот тим сакаа да стекнат сознание кој од овие три фактори има доминантно влијание како причина за појава на безбедносните ризици и натаму, поврзувајќи ги одговорите на ова прашање со одговори на прашања кои се во тесна врска со ова прашање, да се стекне појасна слика за карактерот на современите безбедносни ризици од перспективата на

безбедносните институции. На поставеното прашање најмногу одговори, вкупно 44 % се изјасниле дека главниот извор на безбедносните ризици се внатрешните, т.е. безбедносните ризици кои доаѓаат од државата, потоа на второ место со 39 % се регионалните безбедносни ризици, а глобализацијата, односно ризиците кои се последица на глобализацијата учествуваат со 17 %. Сето претходно кажано може да се види претставено на графикон бр. 9.

Графикон бр. 9. *Извори на безбедносните ризици*

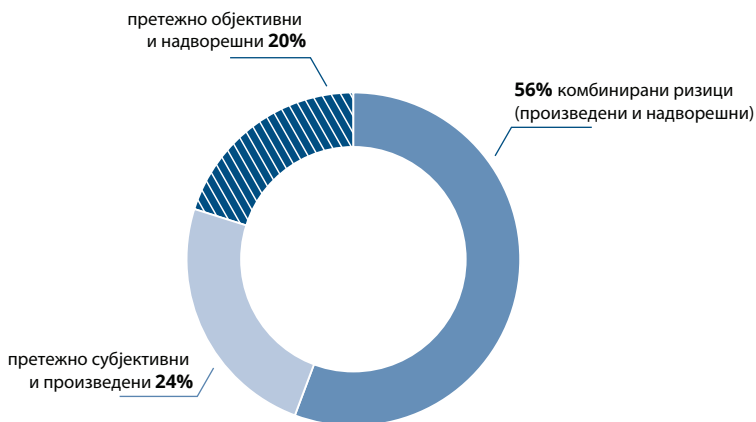
Одговорите на ова прашање јасно го дефинираат ставот на испитаниците дека најголем дел од безбедносните ризици со кои се соочува Северна Македонија денес треба да се бараат во сопствената држава, потоа во регионот и најмалку на глобално ниво. Ова укажува посредно на фактот дека нашата држава сè уште не е глобализирана како останатите развиени држави на западниот свет, на пример, па некои од ризиците типични за глобализацијата нè одминуваат. Секако, повторно мораме да бидеме претпазливи кога генерализираме, со оглед на тоа дека мислењата, ставовите и перцепциите на широката јавност кај нас и во светот секогаш многу повеќе инклинираат и кон некои поглобални безбедносни ризици (како еколошките, на пример), а тоа се ризици со кои безбедносните институции кај нас и во светот не се занимаваат посебно, односно не спаѓаат во делокругот на нивната работа. Тоа значи дека испитаниците кои доаѓаат од стручните безбедносни институции и кај нас имаат потесно сфаќање за изворите на безбедносните ризици од широката општествена јавност.

На прашањето под реден број 8 од анкетниот прашалник, истражувачите побараа од испитаниците да се произнесат со какви безбедносни ризици тие се соочуваат, а притоа им беа понудени три можни одговори од кои испитаниците

можеа да заокружат само еден одговор, што значи изборот на одговори на ова прашање беше стеснет за јасно да се издвојат безбедносните ризици. Понудените можни одговори беа: претежно субјективни и произведени (резултат на погрешно донесени одлуки), претежно објективни и надворешни (резултат на фактори врз кои немаме контрола) и комбинирани (произведени и надворешни). За конструирање на ова прашање истражувачите се користеа со многу познатата поделба на безбедносните ризици на произведени и надворешни, поделба која во науката ја употребуваат веќе споменатите бележити научници Улрих Бек и Ентони Гиденс. Целта на ваквото прашање беше да се види дали кај мислењата, ставовите и перцепциите на испитаниците во македонските безбедносни институции се случила промена во разбирањето на безбедносните ризици од надворешни кон произведени, промена која е веќе настаната во земјите од развиениот свет.

Според добиените одговори, најмногу одговори испитаниците дале на третата опција, 56 % сметаат дека се работи за комбинирани ризици, 24 % сметаат дека безбедносните ризици се претежно субјективни и произведени, а 20 % сметаат дека безбедносните ризици се претежно објективни и екстерни. Графичкиот приказ на одговорите на ова прашање може да се проследи на графикон бр. 10.

Графикон бр. 10. Односот на произведените и надворешните ризици

Интересни се сознанијата кои можат да се добијат со вкрстување на одговорот од ова прашање со прашањето кое се однесува на безбедносните ризици кои најмногу ја засегаат безбедноста. Тука ќе се забележи извесна недоследност во одговорите, бидејќи според одговорите на прашањето под реден број 4 од анкетниот прашалник, од петте најзначајни безбедносни ризици кои најмногу ја засегаат безбедноста, дури 4 можат во целост да се сметаат за произведени

безбедносни ризици, односно безбедносни ризици кои се плод на несоодветно донесени одлуки во процесот на справувањето и управувањето со безбедносните ризици, а тоа се нарушениот систем на општествени вредности, опасноста од меѓуетнички конфликт, криминалитетот по животот и телото и несоодветно водената безбедносна политика, додека само еден, а тоа е тероризмот, можеме да го сметаме за надворешен, а во одредени случаи и за комбиниран ризик (Gerasimoski, 2018: 15).

Ако овие резултати се споредат со одговорите на прашањето под реден број 8, ќе се види значително отстапување, бидејќи испитаниците тврдат дека најголем дел од безбедносните ризици со кои денес се соочуваме се комбинирани (произведени и надворешни), помал дел се произведени и најмал дел се надворешни ризици. Сметаме дека ова во голем дел очигледно се должи на недоволното познавање на новите научни и стручни достигнувања во сферата на безбедносните ризици, особено во промените на структурата на безбедносните ризици, од кои најзначајна е доминацијата на произведените над надворешните ризици. Дел од причините за ваквиот диспарат на одговорите на овие две тесно зависни прашања можеме да ги согледаме и во фактот на релативно послабиот степен на интегрираност на нашето општество во постмодерните и глобализациски текови, што е еден од предусловите да имаме посериозна промена во структурата на безбедносните ризици од надворешни кон доминантно произведени. Дека е тоа така зборува и споредбата со одговорите на претходното прашање под ред. бр. 7, каде што најголем дел од испитаниците кажале дека главни извори (причини) за безбедносните ризици со кои се соочува Северна Македонија се безбедносните ризици кои потекнуваат од нашата држава, потоа регионалните безбедносни ризици и дури на крај глобалните безбедносни ризици, т.е. безбедносните ризици поврзани со процесот на глобализација.

КРЕИРАЊЕ БЕЗБЕДНОСНИ ПОЛИТИКИ¹³

Според согледувањата на испитаниците, само 20 % од носителите на безбедносната политика во Република Северна Македонија (јавни, државни и приватни) и вршителите на проценки на безбедносни ризици се на мислење дека тоа се врши целосно, системски и континуирано, ист процент, односно 21 % се на мислење дека воопшто не се вршат безбедносни проценки, околу 11 % немаат одговор или не им е познато, а над 46 % оценија дека делумно, несистемски и повремено се врши проценка на безбедносните ризици и закани.

Од друга страна, само 8 % од носителите на безбедносната политика во Република Северна Македонија (јавни, државни и приватни) при вршењето на проценки на безбедносните ризици говорат дека применуваат заснована методологија на проценка на ризиците, околу 23 % мислат дека се потпираат на сопственото безбедносно искуство, од друга страна, 26 % мислат дека се применува комбинација на научна безбедносна методологија и сопствено искуство, додека останатиот дел смета дека не применуваат научна безбедносна методологија ниту сопствено искуство, за што се изјасниле околу 25 %, а над 10 % не им е познато како се врши проценката, односно околу 8 % немаа одговор.

Во анкетирањето се отиде чекор понапред со цел да се утврди која стратегија се применува во справување со безбедносните ризици во безбедносните институции во Република Северна Македонија. Стратегија на заплашување (ризикот секогаш се проценува и се претставува значително поголем од тоа што е реално) е применлива за 37 % од испитаниците. Стратегија на прикривање (ризикот секогаш се проценува и се претставува значително помал од тоа што е реално) мислат дека се применува 34 % од испитаниците, а само 28% од испитаниците во безбедносниот систем мислат дека се применува стратегија на претпазливост (ризикот секогаш треба да се проценува и да се претставува малку поголем од тоа што е реално).

По овие резултати се отвора дилемата која основна безбедносна стратегија на управување со безбедносните ризици најчесто се среќава во безбедносните институции во Република Северна Македонија. При изборот предност се дава на безбедноста превенција преку изработка на посебна безбедносна програма, за што се изјасниле 23 % од испитаниците, наспроти 10 % кои се за економска безбедносна заштита, односно осигурување на вредностите. За 21 % од лицата кои ги анкетиравме не се применливи ниту двете можности, наспроти тоа 25 % се изјасниле за комбинација од безбедносна програма и осигурување на вредностите. На околу 20 % не им е познато или немаа одговор каков тип на програма е применлива.

13 проф. д-р Марјан Ѓуровски, Факултет за безбедност

Наместо заклучок

Карактерот на ризикот дефиниран во услови на глобализација и постмодерно општество влијае врз карактерот на безбедносниот ризик во современото македонско општество и држава. Глобализациските и постмодерните дефинирања на карактерот на ризикот како негативен (безбедносен) ризик влијаат врз дефинирањето на карактерот на ризикот како безбедносен ризик во современото македонско општество и држава. Сложените глобализациски и постмодерни општествени односи придонесуваат да дојде и до т.н. приватизација на безбедносниот ризик во современото македонско општество и држава. Како резултат на современите глобализациски и постмодерни промени во карактерот на ризикот, произведените безбедносни ризици доминираат во однос на надворешните безбедносни ризици и во современото македонско општество и држава.

Користена литература

- › Adams, John (1995), Risk, London & New York: Routledge.
- › Armao, Rosemary, 2010, Center for International Media Assistance.
- › Бауман, Зигмунд (2016), Флуидни времиња: Живот во доба на несигурност, Скопје: Слово.
- › Бауман, Зигмунд (2005), Постмодерна етика, Скопје: Темплум.
- › Век, Ulrich (2001), Rizično društvo, Beograd: Filip Višnjič.
- › Бошковиќ М. Организовани криминалитет и корупција, Бања Лука, Висока школа унутрашњих послова, 2004,
- › Воган, Џ. Емет (2014), Управување со ризици, Скопје: Арс Ламина.
- › Вотерс, Малком (2003), Глобализација, Скопје: Институт за демократија, солидарност и цивилно општество.
- › Clarke, R.V. (2000). Situational Crime Prevention, Criminology and Social Values. U: Von Hirsch, A., Garland, D. и Wakefield, A. (ur.), Ethical and Social Perspectives on Situational Crime Prevention. Oxford: Hart Publishing
- › Gemović, Biljana (2011), Upravljanje rizicima kao element integrisanog sistema menadžmenta preduzeća, (neobjavljeni doktorski rad, iz arhiva autora), Beograd: Fakultet tehnickih nauka.
- › Gerasimoski, Saše (2018), Application of Methods of Risk Assessment in Private Security. in Private Security in the XXI-st century: Experiences and Challenges, Skopje: Chamber of Republic of Macedonia for Private Security, pp: 327-338.
- › Gerasimoski Saše, Nikolovski Marjan, Gjurovski Marjan (2018), International Scientific Conference Security Concepts and Policies-New Generation of Risks and Threats, Skopje: Faculty of Security, pp: 1-8.
- › Gerasimoski, Saše (2016), The Character of the Contemporary Security Risks in the Republic of Macedonia, Political Thought, Vol. 16, No, 55, pp: 5-18.
- › Gerasimoski Saše, Mojsoska Snežana, Trajkovska Vesna (2013), Theories of Risk as Contemporary Sociological Paradigma in the Era of Globalization, Proceedings from the International Scientific Conference Sociology and the Challenges of the Global Age, Faculty of Philosophy, Institute of Sociology, Skopje, pp: 214-225.
- › Gidens, Entoni i Haton, Vil (2003), Nove mogućnosti ili kontinuitet rizika, u Gidens, Entoni i Haton, Vil (urednici), Na ivici: živeti sa globalnim kapitalizmom, Beograd: Plato, ss. 14-21.
- › Гиденс, Ентони (2002), Забеган свет: Како глобализацијата ги преобликува нашите животи, Скопје: Филозофски факултет.
- › Godard Olivier, Henry Claude, Lagadec Patrick et Michel-Kerjan Erwann (2002),
- › Traité des nouveaux risques, Paris: Gallimard.

- › Кековиќ Зоран, Бакрески Оливер, Стефановски Стевко, Павловиќ Славица (2016), Планирање и процена на ризик: во функција на заштита на лица, имот и работење, Скопје: Комора на Република Македонија за приватно обезбедување.
- › Лиотар, Жан-Франсоа (2007), Постмодерна состојба: извештај за знаењето, Скопје: АЗ-БУКИ.
- › Мојаноски Ц., Малиш М., Николовски М., Крстевска К., Граѓаните на Република Македонија за корупцијата, Истражувачки извештај 2013-2017, Факултет за безбедност, Скопје 2018,
- › Николовски Марјан, Герасимоски Саше, Ѓуровски Марјан (2018), Управување со безбедносните ризици во надлежните институции во Република Македонија, Зборник 40 години високо образование од областа на безбедноста (концепти и практики), Скопје: Факултет за безбедност, сс: 35-48.
- › Peter Golding & Graham Murdock, Culture, Communications and Political Economy, објавено во Масмедија и Mass Media and Society, 2012.
- › Rosemary Armao, 2010, Center for International Media Assistance.
- › Clarke, R.V. (2000). Situational Crime Prevention, Criminology and Social Values. U: Von Hirsch, A., Garland, D. и Wakefield, A. (ur.), Ethical and Social Perspectives on Situational Crime Prevention. Oxford: Hart Publishing
- › Спасески Ј., Аслимоски П., Дефендологија, Педагошки факултет, Битола, 2016,
- › Свендсен, Ларс Фр. Х. (2010), Филозофија на стравот, Скопје: ВиГ Зеница.
- › Шолте, Јан Арт (2008), Глобализација: критички вовед, Скопје: Академски печат.
- › Vogan, Dž. Emet (Vaughan, Emmett J.) (2014), Upravuvanje so rizici. Skopje: Ars Lamina.

